

Bunt Prigożyna – przyczyny, przebieg i konsekwencje rebelii Grupy Wagnera

Prigozhin's mutiny - causes, course and consequences of the Wagner Group rebellion

FILIP BRYJKA

Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk
Polski Instytut Spraw Międzynarodowych

 <https://orcid.org/0000-0002-8613-1030>

Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego, 2024, nr 30: 13–48

 CC BY-NC-SA 4.0

<https://doi.org/10.4467/20801335PBW.24.001.19603>

ARTYKUŁ

Abstrakt

Autor poszukuje odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób bunt Prigożyna wpłynął na pozycję Grupy Wagnera w Rosji. Uwzględnia przede wszystkim wydarzenia, do których doszło w nocy z 23 na 24 czerwca 2023 r., gdy najemnicy kierowani przez Jewgienija Prigożyna przeprowadzili tzw. marsz sprawiedliwości przeciwko Ministerstwu Obrony. Celem artykułu jest udzielenie odpowiedzi na trzy szczegółowe pytania badawcze: 1) jakie czynniki doprowadziły do rebelii Grupy Wagnera? 2) jaka była reakcja rosyjskich władz na te wydarzenia? 3) jakie są konsekwencje buntu Prigożyna dla stabilności reżimu Putina, a także kierownictwa Grupy Wagnera i całej formacji zbrojnej? Autor, poszukując odpowiedzi na te pytania, koncentruje się na relacjach Prigożyna z rosyjskimi elitami wojskowymi. Następnie przedstawia przebieg rebelii oraz reakcję Kremla na te wydarzenia. Omawia ponadto konsekwencje buntu zarówno wewnątrz Rosji, jak i w skali międzynarodowej.

Słowa kluczowe

Grupa Wagnera, najemnicy, zagrożenia hybrydowe, rosyjskie służby specjalne

Abstract

The author seeks answers to the question of how the Prigozhin's mutiny affected the position of the Wagner Group in Russia. He mainly takes into account the events that took place on 23-24 June 2023, when the mercenaries led by Yevgeny Prigozhin carried out the so-called "march of justice" against the Russian Defense Ministry. The aim of the article is to answer three specific research questions: 1) what factors led to the Wagner Group's rebellion? 2) what was the reaction of the Russian government to these events? 3) what are the consequences of Prigozhin's rebellion for the stability of Putin's regime, the Wagner Group leadership and the organisation as a whole? In seeking answers to these questions, the author focuses on Prigozhin's relations with the Russian military elite. He then presents the course of the rebellion and the Kremlin's reaction to these events. The author further discusses the consequences of the rebellion both within Russia and internationally.

Keywords

Wagner Group, mercenaries, hybrid threats, Russian secret services

W nocy z 23 na 24 czerwca 2023 r. szef Grupy Wagnera Jewgienij Prigożyn przeprowadził rebelię przeciwko rosyjskiemu Ministerstwu Obrony (Министерство обороны Российской Федерации). Nieudana próba przejęcia kontroli nad resortem przez grupę najemników¹ była punktem kulminacyjnym narastającego od połowy 2022 r. konfliktu personalnego między Prigożynem a ministrem obrony gen. Siergiejem Szojgu i szefem Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej (Генеральный штаб Вооружённых сил Российской Федерации)

¹ Autor celowo nazywa członków Grupy Wagnera najemnikami, by podkreślić ich finansową motywację. Z punktu widzenia prawa międzynarodowego wagnerowcy na ogół (zwłaszcza w Syrii i Afryce) spełniają kryteria pozwalające uznać ich za najemników zgodnie z art. 47 I protokołu dodatkowego do konwencji genewskich (*Protokoły dodatkowe do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczące ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) oraz dotyczące ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II), sporządzone w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r.*), i w związku z tym nie mają prawa do statusu kombatantów. W przypadku wojny w Ukrainie obywatele Rosji (strony konfliktu) z Grupy Wagnera mogą być kwalifikowani jako „milicja lub inna formacja ochotnicza należąca do strony konfliktu” zgodnie z art. 4 III konwencji genewskiej (*Konwencje o ochronie ofiar wojny, podpisane w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 roku*). Uwzględniając liczne naruszenia praw człowieka i zbrodnie wojenne (np. mordowanie jeńców w Ołeniwce, współudział w masakrze w Buczy i czystki etniczne na terenach okupowanych), nie spełniają jednak warunku „przestrzegania w swych działaniach praw i zwyczajów wojny”. W tym wypadku strona ukraińska może uznać ich za tzw. bezprawnych kombatantów (ang. *unlawful combatants*), co nie daje im przywilejów wynikających ze statusu kombatanta.

gen. Walerijem Gierasimowem². Działania te można uznać za przejaw wygórowanych ambicji politycznych Prigożyna, niewłaściwej oceny własnej pozycji w strukturach władzy i próbę utrzymania niezależności od wojska kierowanej przez niego grupy paramilitarnej. W dniu 10 czerwca 2023 r. gen. Szojgu oznajmił, że od 1 lipca wszystkie nieregularne formacje zbrojne walczące w Ukrainie, czyli bataliony ochotnicze i tzw. prywatne firmy wojskowe, PFW (ang. Private Military Companies, PMCs; ros. Частная Военная Компания, ЧВК)³ zostaną objęte bezpośrednią kontrolą Ministerstwa Obrony. Szef Grupy Wagnera konsekwentnie sprzeciwiał się podporządkowaniu ich armii i bezskutecznie próbował wynegocjować umowę pozwalającą na zachowanie pewnej autonomii operacyjnej.

Administracji prezydenta Władimira Putina przy mediacji Alaksandra Łukaszenki udało się zażegnać najpoważniejszy od czasów puczu Janajewa kryzys wewnętrzny w Rosji. Nieposłuszeństwo Prigożyna – wieloletniego protegowanego Putina – uwidocznilo pogłębiające się podziały w rosyjskich strukturach siłowych. Chociaż bunt wagnerowców był wymierzony w część elit wojskowych, to miał poważne konsekwencje wizerunkowe dla samego prezydenta i utworzonego przez niego systemu władzy. Rebelia jest także sygnałem tego, że rosnące koszty rosyjskiej inwazji na Ukrainę zaczynają negatywnie oddziaływać na stabilność reżimu, który zaostrza wewnętrzne mechanizmy kontroli i represji, aby nie okazać słabości.

Wbrew częstym opiniom publicystów i komentatorów⁴ pucz i przerzucenie Grupy Wagnera na Białoruś nie były grą operacyjną rosyjskich służb specjalnych,

² A. Legucka, F. Bryjka, *Rywalizacja między rosyjską armią a Grupą Wagnera*, PISM, 6 VI 2023 r., <https://www.pism.pl/publikacje/rywalizacja-miedzy-rosyjska-armia-a-grupa-wagnera> [dostęp: 6 VI 2023].

³ W przypadku Rosji tego rodzaju formacje najczęściej nie spełniają kryteriów pozwalających zakwalifikować je jako PFW, które zgodnie z Konstytucją FR (art. 13 § 5 i art. 71) oraz Kodeksem karnym (art. 208 i art. 359) są nielegalne. Rosja nie jest także sygnatariuszem dokumentu z Montreux, będącym próbą regulacji funkcjonowania PFW. Sformułowana w nim definicja mówi o defensywnym charakterze tego rodzaju podmiotów. Zakres zadań realizowanych przez kontraktorów powinien obejmować według niej „ochronę osób i obiektów (...), utrzymanie i obsługę systemów uzbrojenia; przetrzymywanie więźniów; doradztwo i szkolenie lokalnych sił bezpieczeństwa”. Zadania realizowane przez Grupę Wagnera często wykraczają poza ten katalog i mają charakter ofensywny – polegają m.in. na destabilizowaniu innych państw, prowadzeniu tajnych operacji bojowych, paramilitarnych, wywiadowczych, dywersyjno-sabotażowych itp. Grupy Wagnera nie można traktować jako PFW również dlatego, że zatrudnia osoby karane. Zob. szerzej: F. Bryjka, *Grupa Wagnera – paramilitarne narzędzie rosyjskich operacji hybrydowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 2022, t. 75, nr 2, s. 68–91. <https://doi.org/10.35757/SM.2022.75.2.05>.

⁴ Przegląd wykluczających się hipotez sugerujących, że bunt Prigożyna mógł być operacją specjalną rosyjskiego wywiadu przedstawił Adam Jawor. Zob. tegoż, *Rosyjskie służby po buncie Prigożyna. Putin wyrównuje szereg w kremlofskich wieżach*, InfoSecurity24, 31 VII 2023 r.,

lecz działaniem ad hoc, mającym ograniczyć koszty wizerunkowe rebelii. Pozwoliło także władzom na Kremlu uporządkować kwestie związane z przejęciem aktywów Prigożyna w Rosji, Syrii i Afryce. Śmierć szefa Grupy Wagnera w katastrofie lotniczej dokładnie dwa miesiące po tzw. marszu sprawiedliwości najprawdopodobniej nie była przypadkowa. Zdrada stanu i niełojalność w rosyjskiej kulturze strategicznej są rozliczane za pomocą operacji likwidacyjnych prowadzonych przez służby specjalne⁵. Według dziennikarzy „The Wall Street Journal” rozkaz pozbycia się przywódcy puczystów (za wiedzą i zgodą Putina) wydał Sekretarz Rady Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej (FR) Nikołaj Patruszew⁶.

Śmierć Prigożyna i głównego dowódcy wagnerowców Dmitrija Utkina ps. „Wagner” rozpoczęła proces głębokiej reorganizacji grupy. Istotne konsekwencje także dla bezpieczeństwa Polski może mieć rozmieszczenie rosyjskich najemników na Białorusi. Za ich pośrednictwem Rosja może bowiem zintensyfikować działania hybrydowe przeciwko państwom wschodniej flanki NATO.

Przyczyny buntu Prigożyna

Bezpośrednim powodem decyzji Prigożyna o marszu na Moskwę był atak rakietowy na pozycje wagnerowców we wschodniej Ukrainie. O jego zaplanowanie szef najemników oskarżył gen. Szojgu, a wykonawstwo przypisał rosyjskim siłom zbrojnym. Chociaż opublikowane nagranie z miejsca zdarzenia nie pozwala jednoznacznie stwierdzić, że celem ataku był obóz najemników, a uderzenie zostało przeprowadzone przez rosyjską armię, dało to pretekst do uzasadnienia rebelii⁷. Działaniom tym towarzyszyły tyrady Prigożyna wymierzone w elity wojskowe, które oskarżał o rozpoczęcie pełnoskalowej inwazji na Ukrainę w celu autopromocji, uzyskania awansów i korzyści materialnych⁸. Prigożyn zakwestionował przy tym

<https://infosecurity24.pl/za-granica/rosyjskie-sluzby-po-buncie-prigozyna-putin-wyrownuje-szeregi-w-kremlowskich-wiezach> [dostęp: 31 VII 2023].

⁵ M.R. Gordon i in., *Early Intelligence Suggests Prigozhin Was Assassinated, U.S. Officials Say*, The Wall Street Journal, 24 VIII 2023 r., <https://www.wsj.com/world/russia/wagner-prigozhin-russia-assassinated-intelligence-3e456fab> [dostęp: 24 VIII 2023].

⁶ T. Grove, A. Cullison, B. Pancevski, *How Putin's Right-Hand Man Took Out Prigozhin*, The Wall Street Journal, 22 XII 2023 r., https://www.wsj.com/world/russia/putin-patrushev-plan-prigozhin-assassination-428d5ed8?mod=hp_lead_pos7 [dostęp: 26 I 2024].

⁷ J. Prigożyn, wpis na kanale Telegram, https://t.me/Prigozhin_hat/3797 [dostęp: 23 VI 2023].

⁸ J. Prigożyn, wpis na kanale Telegram, https://t.me/prigozhin_2023_tg/1844 [dostęp: 23 VI 2023].

rozpowszechniane przez Kreml propagandowe uzasadnienie wojny w Ukrainie, podważając tezę, że (...) NATO i Ukraina stanowią zagrożenie dla Rosji⁹.

Spór między szefem Grupy Wagnera a kierownictwem Ministerstwa Obrony narastał od połowy 2022 r. Prigożyn wykorzystał militarne niepowodzenia rosyjskiej agresji na Ukrainę do otwartej krytyki resortu i dowódców wojskowych lojalnych wobec gen. Szojgu. Wskazywał m.in. na błędy dowództwa w prowadzeniu operacji wojennej, złą sytuację słabo wyszkolonych i niewłaściwie wyposażonych jednostek. Do ataków informacyjnych wykorzystywał m.in. swoje farmy trolli i opłacanych blogerów wojskowych. Wypowiedzi Prigożyna były długo tolerowane przez Putina, co może świadczyć o tym, że prezydent traktował je jako krytykę braku sukcesów rosyjskiej armii i nacisk na Ministerstwo Obrony¹⁰.

Personalny konflikt między Prigożynem a gen. Szojgu ma swój początek w interwencji Rosji w Syrii (2015–2019), w trakcie której Grupa Wagnera odgrywała rolę głównego komponentu lądowego. Problemem między najemnikami a armią były m.in. kwestie związane z zaopatrzeniem, ogólną niechęcią do współdziałania i rywalizacją o zyski z wydobywania ropy naftowej¹¹. Zdaniem Prigożyna wagnerowcy nie zostali wystarczająco nagrodzeni za swój udział w operacji (np. za odbicie Palmiry z rąk dżihadystów). Punktem zapalnym były także wydarzenia z 2018 r., gdy rosyjskie dowództwo wojskowe nie powstrzymało amerykańskiego ataku na kolumnę najemników Grupy Wagnera szturmujących rafinerię Conoco, kontrolowaną przez Syryjskie Siły Demokratyczne. Szacuje się, że zginęło wówczas 200–300 wagnerowców¹². Amerykański atak nie spotkał się z akcją odwetową ze strony rosyjskich władz, które wypierały się powiązań z najemnikami. W tym czasie gen. Szojgu pozbawił także firmy Prigożyna licznych kontraktów dla wojska, które w latach 2011–2018 przyniosły mu dochód w wysokości 2 mld dolarów. Minister obrony utworzył w 2018 r. własną firmę wojskową Patriot, która konkurowała z Grupą Wagnera o kontrakty w Syrii i Afryce¹³.

⁹ Zob. szerzej: *Sprawa Prigożyna a tuszowanie słabości Rosji i rys na jej wizerunku militarnej potęgi*, EUvsDisinfo, 29 VI 2023 r., <https://euvsdisinfo.eu/pl/sprawa-prigozyna-a-tuszowanie-slabosci-rosji-i-rys-na-jej-wizerunku-militarnej-potegi/> [dostęp: 29 VI 2023].

¹⁰ A.M. Dwyer, *Znaczenie buntu Prigożyna dla rosyjskiej polityki bezpieczeństwa*, PISM, 26 VI 2023 r., <https://www.pism.pl/publikacje/znaczenie-buntu-prigozyna-dla-rosyjskiej-polityki-bezpieczenstwa> [dostęp: 26 VI 2023].

¹¹ Zob. szerzej: M. Gabidullin, *Wagnerowiec. Spowiedź byłego dowódcy tajnej armii Putina*, Kraków 2022.

¹² R. Blakely, *Russian mercenaries killed by US troops in Syria gun battle*, The Times, 14 II 2018 r., <https://www.thetimes.co.uk/article/russia-mercenaries-killed-by-us-troops-in-syria-gun-battle-g5zswflfg> [dostęp: 19 I 2024].

¹³ S. Sukhankin, *Russia's New PMC Patriot: The Kremlin's Bid for a Greater Role in Africa?*, The Jamestown Foundation, 1 VIII 2018 r., <https://jamestown.org/program/russias-new-pmc-patriot-the-kremlins-bid-for-a-greater-role-in-africa/> [dostęp: 12 V 2023].

Konflikt między tą organizacją a Ministerstwem Obrony zaostriął się w połowie 2022 r. wraz z rosnącym zaangażowaniem najemników w wojnę w Ukrainie. Początkowo inwazję wspierało ok. 400 najemników, których zadaniem było zamordowanie prezydenta Wołodymyra Zełenskiego w celu utworzenia rządu marionetkowego w Kijowie¹⁴. Według rosyjskich dziennikarzy śledczych z portali Meduza i The Insider byli to jednak dawni wagnerowcy, którzy dołączyli do konkurencyjnej firmy wojskowej Redut założonej przez zastępcę Głównego Zarządu Wywiadowczego Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR (Главное разведывательное управление Генерального штаба Вооружённых сил Российской Федерации, GRU) gen. Władimira Aleksiejewa. Od sierpnia 2021 r. firma Redut zaczęła intensywnie przejmować zasoby kadrowe wagnerowców na potrzeby wojny w Ukrainie, co doprowadziło do sporu między Prigożynem a gen. Aleksiejewem¹⁵. Szef Grupy Wagnera miał nie być informowany o przygotowaniach do inwazji, początkowo nie przewidywano też udziału jego formacji w działaniach wojennych¹⁶. Sytuacja zmieniła się jednak już w pierwszym miesiącu wojny, gdy wskutek wysokich strat w ludziach i sprzęcie, a także licznych dezercji, część rosyjskich oddziałów utraciła zdolność do prowadzenia operacji ofensywnych. Gdy w kwietniu 2022 r. okazało się, że rosyjska armia nie jest w stanie przełamać ukraińskich linii obronnych w Donbasie, udział Grupy Wagnera wyniósł ok. 1500 najemników, a miesiąc później już 7000. Werbowano ich m.in. za pośrednictwem stowarzyszeń zrzeszających weteranów (np. Ligi Ochrony Interesów Weteranów Lokalnych Wojen i Konfliktów Zbrojnych – tzw. Liga, Лига защиты интересов ветеранов локальных войн и военных конфликтов czy Ochotniczego Towarzystwa Wspierania Armii, Lotnictwa i Marynarki Wojennej – DOSAAF, Добровольное общество содействия армии, авиации и флоту, ДОСААФ), klubów sportowych, a także ponad 60 regionalnych centrów rekrutacji¹⁷. We wrześniu 2022 r. za zgodą rosyjskich władz wagnerowcy rozpoczęli masową rekrutację w więzieniach i koloniach karnych

¹⁴ M. Rana, *Volodymyr Zelensky: Russian mercenaries ordered to kill Ukraine's president*, The Times, 28 II 2022 r., <https://www.thetimes.co.uk/article/volodymyr-zelensky-russian-mercenaries-ordered-to-kill-ukraine-president-cvcksh79d> [dostęp: 19 I 2024].

¹⁵ *Жаба и Минобороны. Как поссорились Евгений Викторович с Сергеем Кужугетовичем*, The Insider, 12 V 2023 r., <https://theinsider.ru/politika/261683> [dostęp: 12 V 2023].

¹⁶ *Грубо говоря, мы начали войну Как отправка ЧВК Вагнера на фронт помогла Пригожину наладить отношения с Путиным – и что такое «собянинский полк». Расследование «Медузы» о наемниках на войне в Украине*, Meduza, 13 VII 2022 r., <https://meduza.io/feature/2022/07/13/grubo-govorya-my-nachali-voynu> [dostęp: 13 VII 2022].

¹⁷ K. Hird i in., *Russian Offensive Campaign Assessment, March 10, 2023*, Institute for the Study of War, 10 III 2023 r., <https://www.understandingwar.org/background/russian-offensive-campaign-assessment-march-10-2023> [dostęp: 10 III 2023].

(tzw. Projekt K). Skazańcom oprócz korzyści finansowych obiecano – po wypełnieniu sześciomiesięcznego kontraktu¹⁸ – ułaskawienie (bez względu na wyrok) przez prezydenta Putina. W ten sposób Grupa Wagnera pozyskała blisko 40 000 przestępców dopuszczających się zbrodni wojennych (w tym gwałtów, tortur i morderstw na ludności cywilnej). Ze względu na braki w amunicji artyleryjskiej dowództwo tej organizacji traktowało kryminalistów jak mięso armatnie. Przyjęta taktyka ciągłych szturmów niewielkich grup piechoty na wybrane odcinki frontu powodowała straty wśród skazańców sięgające 90% i przynosiła niewielkie rezultaty¹⁹.

Wagnerowcy początkowo walczyli głównie w obwodzie ługańskim, gdzie latem 2022 r. odegrali ważną rolę w zajęciu Popasnej, Siewierodoniecka i Łysyczańska. Następnie zostali przerzuceni do obwodu donieckiego, gdzie 10 stycznia 2023 r. ogłosili zajęcie Sołedaru²⁰. Putin publicznie uznał to za sukces (...) *wszystkich sił biorących udział w wojnie w Ukrainie*²¹, a nie samej Grupy Wagnera, co można interpretować jako sygnał ostrzegawczy dla rosnących ambicji politycznych Prigożyna. Szef wagnerowców planował ubiegać się o stanowisko mera Petersburga z ramienia Sprawiedliwej Rosji Siergieja Mironowa, a tym samym odebrać urząd Aleksandrowi Biegłowowi – wieloletniemu zaufanemu współpracownikowi Putina. Po wygranych wyborach w 2019 r. Biegłow uniemożliwił Prigożynowi realizację jego inwestycji infrastrukturalnych na obrzeżach miasta i w Zatoce Fińskiej. W odwecie Prigożyn usiłował wymusić na Federalnej Służbie Bezpieczeństwa FR (Федеральная служба безопасности Российской Федерации, FSB) i prokuraturze wszczęcie postępowania przeciwko merowi Petersburga w sprawie defraudacji publicznych pieniędzy,

¹⁸ Ci, którzy zostali ułaskawieni przez Putina i wrócili do Rosji, często dopuszczali się kolejnych zbrodni, zwłaszcza morderstw i gwałtów. Zob. *Против двоих боевиков ЧВК «Вagner» в разных регионах России возбудили дела об изнасиловании 13-летних девочек*, Важные истории, 30 VIII 2023 r., <https://storage.googleapis.com/istories/news/2023/08/30/protiv-dvoikh-boevikov-chvk-wagner-v-raznykh-regionakh-rossii-vozbudili-dela-ob-iznasilovanii-13-letnikh-devochek/index.html> [dostęp: 30 VIII 2023].

¹⁹ J. Ber, *Od Popasnej do Bachmutu. Grupa Wagnera w wojnie rosyjsko-ukraińskiej*, OSW, 28 IV 2023 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-04-28/od-popasnej-do-bachmutu-grupa-wagnera-w-wojnie-rosyjsko> [dostęp: 28 IV 2023]; Y. Chornogor, P. Rad, A. Chernysh, *Anatomy of "Wagner PMC": creation, war in Ukraine and ways of countering the group*, Ukrainian PRISM, kwiecień 2023 r., https://prismua.org/wp-content/uploads/2023/05/PMC_Wagner_eng.pdf, s. 9 [dostęp: 28 IV 2023].

²⁰ S. Walker, P. Beaumont, D. Sabbagh, *Head of Russia's Wagner group says his troops have taken control of Soledar*, The Guardian, 11 I 2023 r., <https://www.theguardian.com/world/2023/jan/10/head-of-wagner-group-says-his-troops-have-taken-control-of-soledar> [dostęp: 1 I 2024].

²¹ K. Stepanenko i in., *Russian offensive campaign assessment, January 16, 2023*, Institute for the Study of War, 16 I 2023 r., <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-january-16-2023> [dostęp: 19 I 2024]. Tłumaczenia w artykule pochodzą od autora (dop. red.).

zdrady stanu i niszczenia miejsc kultury²². W trakcie inwazji na Ukrainę Biegłow utrudniał Grupie Wagnera możliwość prowadzenia rekrutacji w regionie, co przyczyniało się do zaostrzania sporu między nimi.

Rola, jaką wagnerowcy odegrali na froncie w Ukrainie, doprowadziła do zmiany narracji Kremla na temat tej organizacji. Do 2021 r. zaprzeczano jej istnieniu i jakimkolwiek powiązaniom z rosyjskim aparatem państwowym. Sukcesy wagnerowców spowodowały, że kontrolowana przez Kreml stacja RT wyprodukowała filmy propagandowe, w których ujawniono m.in. utrzymywany wcześniej w tajemnicy udział Grupy Wagnera w agresji na Ukrainę w 2014 r., oraz kulisy operacji na Bliskim Wschodzie i w Afryce. Rosyjskie władze zgodziły się także na częściową instytucjonalizację działalności wagnerowców²³. W listopadzie 2022 r. powstało w Petersburgu Centrum Grupy Wagnera i klub młodzieżowy Wagnerenok (Вагнеренок). W styczniu 2023 r. zarejestrowano Grupę Wagnera jako podmiot gospodarczy świadczący „usługi doradcze”. Prigożynowi nie udało się jednak doprowadzić do legalizacji PFW w Rosji, co starał się uczynić za pośrednictwem lobbingu partii Sprawiedliwa Rosja²⁴. W związku z udziałem najemników w inwazji na Ukrainę rosyjskie władze utraciły całkowitą zdolność do wiarygodnego zaprzeczania (ang. *plausible deniability*) powiązaniom państwa z tą organizacją, co wcześniej i tak miało ograniczoną skuteczność²⁵.

Polityka Kremla wobec Grupy Wagnera umacniała przekonanie szefa tej organizacji o jego rosnącej pozycji w systemie władzy i zachęcała go do dalszej konfrontacji z wojskiem. Sygnałem ostrzegawczym dla rosnących ambicji Prigożyna było zamordowanie rosyjskiego blogera Maksima Fomina (alias Władlena Tatarskiego), który był jednym z wielu powiązanych z Grupą Wagnera propagandzistów wojennych i krytyków Ministerstwa Obrony. Do zamachu bombowego doszło 2 kwietnia 2023 r. w trakcie spotkania autorskiego Tatarskiego w centrum Petersburga w barze należącym do Prigożyna. Miejsce to pełniło także funkcję klubu dyskusyjnego grupy Cyber Front Z²⁶. O przeprowadzenie zamachu oficjalnie oskarżono Ukrainę, jednak

²² Y. Chornogor, P. Rad, A. Chernysh, *Anatomy of “Wagner PMC”...*, s. 20–21.

²³ K.P. Larsen, *From mercenary to legitimate actor? Russian discourses on private military companies*, „Post-Soviet Affairs” 2023, t. 39, nr 6, s. 420–439. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2023.2247782>.

²⁴ F. Bryjka, *Transformacja Grupy Wagnera w związku z wojną na Ukrainie*, PISM, 7 III 2023 r., <https://www.pism.pl/publikacje/transformacja-grupy-wagnera-w-zwiazku-z-wojna-na-ukrainie> [dostęp: 7 III 2023].

²⁵ P. Stronski, *Implausible Deniability: Russia’s Private Military Companies*, Carnegie Endowment for International Peace, 2 VI 2020 r., <https://carnegieendowment.org/2020/06/02/implausible-deniability-russia-private-military-companies-pub-81954> [dostęp: 2 VI 2020].

²⁶ *В кафе Петербурга на «творческом вечере» «военкора» Владлена Татарского (у него полмиллиона подписчиков в телеграме) произошел взрыв. Блогер погиб*, Meduza, 2 IV 2023 r., <https://meduza.io/feature/2023/04/02/v-peterburge-v-kafe-evgeniya-prigozhina-proizoshel>

biorąc pod uwagę kontekst ówczesnych relacji między szefem najemników a Ministerstwem Obrony, można założyć, że była to operacja likwidacyjna rosyjskich służb specjalnych.

Rywalizacja pomiędzy wagnerowcami a wojskiem zaostriżyła się 11 stycznia 2023 r., gdy Putin powierzył funkcję dowódcy wojsk okupacyjnych w Ukrainie bezpośrednio gen. Gierasimowowi. Zastąpił on współpracującego z Grupą Wagnera gen. Siergieja Surowikina. Ministerstwo Obrony próbowało osłabić Prigożyna i wagnerowców walczących pod Bachmutem przez ograniczanie dostaw amunicji i przejęcie kontroli nad procesem werbunku w koloniach karnych (do maja 2023 r. armia pozyskała w ten sposób 10 000 osób). W odwecie Prigożyn miał zaproponować ukraińskiemu wywiadowi wojskowemu (Головне управління розвідки Міністерства Оборони України) informacje na temat pozycji rosyjskich wojsk w Donbasie w zamian za oddanie Bachmutu²⁷. Strona ukraińska nie przyjęła tej propozycji, obawiając się podstępu. Szef najemników obarczył Ministerstwo Obrony i Sztab Generalny winą za wysokie straty (szacowane na 20 000–30 000 osób) w walkach o Bachmut²⁸, a także groził oddaniem zajętych pozycji Ukrainie. Kwestię „głodu amunicyjnego” rozwiązano z udziałem gen. Surowikina, który był pośrednikiem w rozmowach między wagnerowcami a armią. Mimo że 20 maja 2023 r. Putin pogratulował Grupie Wagnera zajęcia Bachmutu, zaznaczył, że w operacji brały udział także jednostki regularnej armii²⁹. Prigożyn zdeprecjonował ten fakt i przypisał sukces wyłącznie swoim najemnikom. Następnie oznajmił, że do końca maja Grupa Wagnera przekaże wszystkie zajęte pozycje rosyjskim siłom zbrojnym, wycofa się z Ukrainy i przez dwa miesiące będzie odbudowywać zdolność bojową³⁰. Ministerstwo Obrony wykorzystało ten moment, by podporządkować sobie wszystkie nieregularne formacje zbrojne walczące w Ukrainie. Szef wagnerowców bezskutecznie usiłował nie dopuścić do utraty autonomii operacyjnej i podporządkowania się wojsku, co doprowadziło do tzw. marszu sprawiedliwości.

-vzryv-vo-vremya-tvorcheskogo-vechera-voenkora-vladlena-tatarskogo-po-predvaritelny-danym-on-pogib [dostęp: 2 IV 2023].

²⁷ S. Harris, I. Khurshudyan, *Wagner chief offered to give Russian troop locations to Ukraine*, The Washington Post, 15 V 2023 r., <https://www.washingtonpost.com/national-security/2023/05/14/prigozhin-wagner-ukraine-leaked-documents/> [dostęp: 15 V 2023].

²⁸ Na temat roli Grupy Wagnera w walkach o Bachmut zob. szerzej: K. Stepanenko, *The Kremlin's Pyrrhic Victory in Bakhmut: A Retrospective on the Battle for Bakhmut*, Institute for the Study of War, 24 V 2023 r., <https://www.understandingwar.org/backgrounder/kremlin%E2%80%99s-pyrrhic-victory-bakhmut-retrospective-battle-bakhmut> [dostęp: 24 V 2023].

²⁹ *Путин поздравил российских военных с освобождением Артемовска*, Тасс, 20 V 2023 r., <https://tass.ru/politika/17804025> [dostęp: 19 I 2024].

³⁰ J. Prigożyn, wpis na kanale Telegram, https://t.me/concordgroup_official/1002 [dostęp: 20 V 2023].

Przebieg rebelii Grupy Wagnera

W nocy z 23 na 24 czerwca 2023 r. Prigożyn oświadczył, że Grupa Wagnera przekroczyła ukraińsko-rosyjską granicę w obwodzie rostowskim i kieruje się na Moskwę. Szef najemników podkreślał, że prowadzona przez niego operacja to nie zamach stanu przeciwko Putinowi, lecz tzw. marsz sprawiedliwości przeciwko ministrowi obrony gen. Szojgu. Wagnerowcy bez oporu dotarli do kwatery głównej Południowego Okręgu Wojskowego (POW) w Rostowie nad Donem, która pełni także funkcję dowództwa „specjalnej operacji wojskowej” w Ukrainie. Na miejscu spotkali się z pozytywną reakcją lokalnej społeczności³¹. Prigożyn rozmawiał z wiceministrem obrony gen. Junus-Biekiem Jewkurowem i pierwszym zastępcą szefa GRU gen. Aleksiejewem. Żądania lidera puczystów dotyczące rozmowy z gen. Szojgu i gen. Gierasimowem zostały odrzucone, co wpłynęło na decyzję o kontynuacji marszu. Prigożyn wezwał całą rosyjską armię, by przyłączyła się do buntowników. Nie spotkało się to jednak z oczekiwaną przez niego reakcją wojskowych. Nawet gen. Surowikin, który w trakcie pełnienia funkcji dowódcy operacji wojennej w Ukrainie przyczynił się do wzrostu pozycji Grupy Wagnera, potępił pucz i wezwał wagnerowców do niewykonywania rozkazów Prigożyna. Buntowników nie poparły też władze federalne i regionalne, struktury siłowe czy elity biznesowe.

Kolumny najemników kierujące się w stronę Moskwy składały się z ok. 1000 jednostek sprzętu i pojazdów wojskowych (w tym wozów opancerzonych Tigr i bojowych wozów piechoty, czołgów T-80 i T-90, wyrzutni rakietowych BM-21 Grad, a także systemów ziemia-powietrze Pancyr S-1)³². Prigożyn deklarował, że kierowane przez niego siły składają się z 25 000 najemników. Możliwe, że miał na myśli cały personel Grupy Wagnera – także ten prowadzący operacje w Afryce i przebywający na leczeniu w Rosji. W rebelii uczestniczyło najprawdopodobniej 5000–10 000 wagnerowców³³. W odpowiedzi na bunt Komitet Śledczy FSB wszczął postępowanie karne przeciwko Prigożynowi na podstawie art. 279 Kodeksu karnego FR, który mówi o organizacji rebelii, za co grozi 20 lat więzienia. W Moskwie wzmocniono środki bezpieczeństwa. Federalna Służba Wojsk Gwardii Narodowej FR (Федеральная служба войск национальной гвардии Российской Федерации, Rosgwardia), Oddział Mobilny Specjalnego Przeznaczenia (Отряд мобильный особого

³¹ P. Ivanova, A. Stognei, M. Seddon, *Russian insurrection: Prigozhin's failed mutiny and the fallout*, Financial Times, 23 VI 2023 r., <https://www.ft.com/content/34f3a349-a05f-4672-b059-6980ecc27adf> [dostęp: 23 VI 2023].

³² M. Galeotti, *Russia's coup d'état – Nature and Implications*, In Moscow's Shadows, 27 VI 2023 r., <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2023/06/27/scss10-26-june-2023-russias-coup-detat-nature-and-implications/> [dostęp: 27 VI 2023].

³³ Tamże.

назначения, ОМОН) i Specjalny Oddział Szybkiego Reagowania (Специальный Отряд Быстрого Реагирования, SOBR) zostały postawione w stan najwyższej gotowości³⁴. Personel wojskowy i organy ścigania utworzyły posterunki wojskowe i punkty kontrolne w pobliżu kwatery głównej POW w Rostowie nad Donem. Federalna Służba Bezpieczeństwa i jednostki SOBR przygotowały także blokady drogowe wzdłuż trasy Moskwa–Woroneż–Rostów³⁵. Wagnerowcy na ogół nie napotykali oporu ze strony wojska czy służb bezpieczeństwa, jednak w wyniku nielicznych starć stracili sześć śmigłowców i samolot Ił-22M. Zginęło 13 pilotów³⁶.

Negocjacji z Prigożynem podjął się Łukaszenka, który wezwał przywódcę wagnerowców do zaprzestania działań zbrojnych, by uniknąć dalszego rozlewu krwi. Zgodnie z oficjalnym przekazem³⁷ prowadził je w porozumieniu z Putinem, który odrzucił propozycję rozmowy telefonicznej lub spotkania z Prigożynem. Ważną rolę mediatorów odegrali także gen. Jewkurow i szef FSB Aleksandr Bortnikow. Podczas negocjacji Prigożyn odstąpił od planowanego rajdu na Ministerstwo Obrony. Kolumny Grupy Wagnera zatrzymały się ok. 200 km przed Moskwą i zawróciły w kierunku Donbasu. W zamian rosyjskie władze odstąpiły od ścigania puczystów, a prezydent Rosji dał Prigożynowi bliżej nieokreślone gwarancje bezpieczeństwa pod warunkiem, że wraz z buntownikami przeniesie się na Białoruś³⁸.

Rosyjskie władze przyznały, że 29 czerwca 2023 r. Putin spotkał się z Prigożynem i 35 dowódcami Grupy Wagnera³⁹. W trakcie trzygodzinnego spotkania na Kremlu prezydent Rosji ocenił dotychczasową rolę najemników podczas wojny w Ukrainie, przedstawił swoją ocenę zbrojnej rebelii, a także wysłuchał wyjaśnień i zapewnień wagnerowców o ich lojalności wobec państwa i jego prezydenta. Najemnikom zaproponowano trzy możliwości:

- 1) podpisanie kontraktu z rosyjskim Ministerstwem Obrony i kontynuowanie walk w Ukrainie,

³⁴ *В Москве усилили меры безопасности*, Тасс, 23 VII 2023 r., <https://tass.ru/proisshestiya/18103225> [dostęp: 23 VII 2023].

³⁵ *В Ростове-на-Дону рядом со штабом ЮВО выставили посты*, Тасс, 23 VII 2023 r., <https://tass.ru/bezopasnost/18103205> [dostęp: 23 VII 2023].

³⁶ S. Mitzer, J. Janovsky, *Chef's Special – Documenting Equipment Losses During The 2023 Wagner Group Mutiny*, Оryx, 24 VI 2023 r., <https://www.oryxspioenkop.com/2023/06/chefs-special-documenting-equipment.html> [dostęp: 24 VI 2023].

³⁷ Y. Preiherman, *What Does Lukashenka's Role as Mediator in Russian Crisis Imply? – Analysis*, Eurasia Review, 29 VI 2023 r., <https://www.eurasiareview.com/29062023-what-does-lukashenka-s-role-as-mediator-in-russian-crisis-imply-analysis/> [dostęp: 29 VI 2023].

³⁸ *Вручение генеральских погон высшему офицерскому составу*, Президент Республики Беларусь, 27 VII 2023 r., <https://president.gov.by/ru/events/vruchenie-pogon-vysshemu-oficerskomu-sostavu> [dostęp: 27 VII 2023].

³⁹ Tamże.

- 2) udanie się za swoim przywódcą na Białoruś,
- 3) rozwiązanie kontraktu i powrót do Rosji bez konsekwencji prawnych za udział w buncie⁴⁰.

Jednocześnie Putin stwierdził, że taki podmiot jak Grupa Wagnera nie istnieje, ponieważ działalność PFW w Rosji jest zakazana przez prawo⁴¹.

Chociaż rebelia Prigożyna była wymierzona w gen. Sojzgu, a szef wagnerowców wielokrotnie podkreślał swoją lojalność wobec Putina, to fakt, że tzw. marsz sprawiedliwości się odbył, wywołał poważne (negatywne) konsekwencje dla prezydenta Rosji. Przede wszystkim podważył jego autorytet jako silnego i sprawnego przywódcy, gdyż został zmuszony do negocjacji z buntownikiem. Osłabiło to wizerunek prezydenta wśród elit władzy⁴². Putin określił bunt Prigożyna „zdradą” i „ciosem nożem w plecy”. Szefa najemników nazwał skorumpowanym kłamcą, który zniszczył reputację Grupy Wagnera. Marsz na Moskwę określił jako (...) *śmiertelne zagrożenie dla państwa* i zapewnił, że (...) *wszyscy, którzy uczestniczyli w przygotowaniu rebelii, poniosą surową karę*⁴³. Według „The Washington Post” prezydent Rosji miał otrzymywać informacje wywiadowcze dotyczące przygotowań do rebelii na 2–3 dni przed buntem⁴⁴. Doniesienia te zdaje się potwierdzać rozmieszczenie jednostek specjalnych FSB „Alfa” do ochrony kwatery głównej na Łubiance⁴⁵. Mimo to Putin miał nie wydać ani jednego rozkazu i pozostawić decyzję w sprawie tego, jak reagować na tzw. marsz sprawiedliwości, regionalnym organom wojskowym i służbom bezpieczeństwa. Rebelia wagnerowców ujawniła, że służby nie potrafią skutecznie zneutralizować takich działań. Ich bezczynność była przy tym spowodowana brakiem konkretnych rozkazów i przekonaniem, że szef Grupy Wagnera znajduje się pod kuratelą Kremla, a aktywność jego najemników jest kontrolowana

⁴⁰ Песков подтвердил встречу Путина с Пригожиным и командирами «Вagnera» 29 июня, Интерфакс, 10 VII 2023 r., <https://www.interfax.ru/russia/910904> [dostęp: 10 VII 2023].

⁴¹ Putin says Wagner Group doesn't legally exist, Meduza, 14 VII 2023 r., <https://meduza.io/en/news/2023/07/14/putin-says-wagner-group-no-longer-legally-exists> [dostęp: 14 VII 2023].

⁴² A. Legucka, *Konsekwencje buntu Prigożyna dla systemu putinowskiego w Rosji*, PISM, 26 VI 2023 r., <https://www.pism.pl/publikacje/konsekwencje-buntu-prigozyna-dla-systemu-putinowskiego-w-rosji> [dostęp: 26 VI 2023]; M. Komin, *“Fighting spirit”: Russia's technocrat elite after the Wagner mutiny*, European Council on Foreign Relations, 24 VII 2023 r., <https://ecfr.eu/article/fighting-spirit-russias-technocrat-elite-after-the-wagner-mutiny/> [dostęp: 24 VII 2023].

⁴³ *Обращение к гражданам России*, Kremlin.ru, 24 VI 2023 r., <https://web.archive.org/web/20230628083145/https://kremlin.ru/events/president/news/71496> [dostęp: 24 VI 2023].

⁴⁴ C. Belton, S. Harris, G. Miller, *Putin appeared paralyzed and unable to act in first hours of rebellion*, The Washington Post, 25 VII 2023 r., <https://www.washingtonpost.com/world/2023/07/25/putin-prigozhin-rebellion-kremlin-disarray/> [dostęp: 25 VII 2023].

⁴⁵ M. Weiss, *Russia's Spies Say Putin Faces More Coups*, The Insider, 20 VII 2023 r., <https://theinsider.ru/en/politics/263596> [dostęp: 20 VII 2023].

przez władze. W zażegnaniu kryzysu prezydenta miał wspierać gubernator regionu Tula, oficer FSB i GRU odpowiedzialny w przeszłości m.in. za bezpieczeństwo Putina – gen. płk Aleksiej Diumin⁴⁶. Przez wielu komentatorów był on wskazywany jako potencjalny następca gen. Szojgu.

By ustabilizować reżim i ugruntować własną pozycję, Putin zdecydował się wzmocnić Gwardię Narodową odpowiedzialną za bezpieczeństwo wewnętrzne i doprowadzoną przez lojalnego wobec prezydenta gen. Wiktora Zołotowa⁴⁷. Dnia 19 lipca 2023 r. Duma Państwowa FR przyjęła ustawę zezwalającą tej formacji na posiadanie ciężkiego sprzętu wojskowego do odzyskiwania zakładników, ochrony obywateli, urzędników i personelu wojskowego, zapewnienia bezpieczeństwa podczas zamieszek i w sytuacjach awaryjnych, zwalczania samolotów bezzałogowych, a także działalności nielegalnych grup zbrojnych⁴⁸. Najprawdopodobniej specjalistyczny sprzęt wojskowy trafił do pułku Oplot (pol. Twierdza). Rosgwardii podporządkowano także elitarną jednostkę Grom, która wcześniej wchodziła w skład Federalnej Służby Obrotu Narkotykami (Федеральная служба Российской Федерации по контролю за оборотом наркотиков)⁴⁹. Wzmacnianie Rosgwardii stanowiącej pewnego rodzaju kordon bezpieczeństwa prezydenta świadczy o tym, że Putin obawia się kolejnych zamachów, których może być celem.

Rebelia wagnerowców spowodowała także czystki w rosyjskiej armii. Aresztowano kilkunastu generałów, m.in. byłego wiceministra obrony ds. logistyki gen. Michaiła Mizincewa, który najpierw został usunięty ze stanowiska w Ministerstwie Obrony za dostarczanie wagnerowcom amunicji, a następnie podpisał kontrakt

⁴⁶ Generał płk Aleksiej Diumin (ur. 28 VIII 1972 r. w Kursku) – w 1994 r. ukończył Wyższą Wojskową Szkołę Inżynierii Radioelektronicznej w Woroneżu. Następnie do 1996 r. pracował jako inżynier w Centralnym Ośrodku Zintegrowanej Kontroli Technicznej Rosyjskich Sił Powietrznych. W latach 1996–2013 służył w FSB, gdzie odpowiadał m.in. za bezpieczeństwo prezydenta. W 2009 r. ukończył z wyróżnieniem Rosyjską Akademię Administracji Publicznej (Służby Cywilnej) przy Prezydencie FR, a w 2013 r. Wojskową Akademię Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR. W latach 2013–2016 był zastępcą szefa GRU, szefem Sztabu Generalnego i pierwszym zastępcą naczelnego dowódcy wojsk lądowych, a następnie wiceministrem obrony FR. Od 2016 r. pełni funkcję gubernatora regionu Tula. Zob. Д. Дурова, *В России уже нашли нового министра обороны для Пригожина: в сети назвали имя*, Oboz.ua, 25 VI 2023 r., <https://news.obozrevatel.com/russia/v-rossii-uzhe-nashli-novogo-ministra-oboronyi-dlya-prigozhina-v-seti-nazvali-imya.htm> [dostęp: 25 VI 2023].

⁴⁷ J. Darczewska, *Rosgwardia. Siły specjalnego przeznaczenia*, „Punkt Widzenia OSW” 2020, nr 78, s. 5.

⁴⁸ *State Duma passes bill allowing Russia's National Guard troops to use heavy military equipment*, Meduza, 19 VII 2023 r., <https://meduza.io/en/news/2023/07/19/state-duma-passes-bill-allowing-russia-national-guard-troops-to-use-heavy-military-equipment> [dostęp: 19 VII 2023].

⁴⁹ М. Солопов, *Силловые ведомства прорабатывают вопрос о переподчинении полицейского спецназа «Гром» Росгвардии*, Ведомости, 4 VII 2023 r., <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2023/07/04/983567-vedomstva-prorabativayut-vopros-o-perepodchinenii-politseyskogo-spetsnaz-a-rosgvardii> [dostęp: 4 VII 2023].

z Grupą Wagnera. Kolejną osobą jest gen. Surowikin, dzięki któremu wagnerowcy stali się kluczową siłą szturmową w walkach miejskich w Donbasie. W dniu śmierci Prigożyna gen. Surowikina usunięto ze stanowiska dowódcy rosyjskich wojsk powietrzno-kosmicznych⁵⁰. Z czasem został on jednak zwolniony z aresztu domowego i objął stanowisko szefa Komitetu Koordynacyjnego ds. Obrony Powietrznej w ramach Rady Ministrów Obrony Wspólnoty Niepodległych Państw⁵¹.

Władze na Kremlu podjęły także działania mające na celu uciszenie krytyków. Aresztowano Igora Girkina ps. „Strielkow” – byłego pułkownika Specnazu FSB i samozwańczego ministra obrony Donieckiej Republiki Ludowej (Донецкая Народная Республика, DNR). W swojej aktywności w mediach społecznościowych przekraczał on granice krytyki akceptowalne przez Kreml. Założył nawet Klub Wściekłych Patriotów zrzeszający nacjonalistów otwarcie wyrażających swoje niezadowolenie ze sposobu prowadzenia wojny w Ukrainie⁵². Rosyjski Komitet Śledczy postawił mu, a także Pawłowi Gubariewowi (w przeszłości samozwańczemu liderowi DNR i przewodniczącemu Klubu Wściekłych Patriotów) zarzuty dotyczące działalności ekstremistycznej⁵³. Główną przyczyną zatrzymania Girkina były jego ambicje polityczne. Swoją popularność wśród środowisk nacjonalistycznych planował wykorzystać przez start w wyborach prezydenckich wiosną 2024 r.⁵⁴ Dnia 25 stycznia 2024 r. sąd w Moskwie skazał go na 4 lata pozbawienia wolności pod zarzutem nawoływania do ekstremizmu⁵⁵.

⁵⁰ Zastąpił go gen. płk Wiktor Afzalow, który od sierpnia 2018 r. pełnił funkcję szefa sztabu Sił Powietrznych FR. Zob. *Источник: врио главкома ВКС назначили генерала Афзалова*, РИА Новости, 23 VIII 2023 r., <https://ria.ru/20230823/afzalova-1891645152.html> [dostęp: 23 VIII 2023].

⁵¹ *Генерал Суrowикин возглавил координационный комитет СНГ по вопросам ПВО* Подробнее, EurAsia Daily, 10 X 2023 r., <https://easaily.com/ru/news/2023/09/10/general-surovikin-vozglavil-koordinacionnyy-komitet-sng-po-voprosam-pvo> [dostęp: 10 X 2023].

⁵² Oprócz Girkina do aresztu trafili m.in. były płk FSB Michaił Poliakov i były płk GRU Władimir Kwaczkow. Wszyscy prowadzili kanały w serwisie Telegram wykorzystywane do otwartej krytyki Kremla, Ministerstwa Obrony i Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR. Zob. K. Kirillova, *Propaganda and Repression Turn Against Their Creators in Russia*, The Jamestown Foundation, 25 VII 2023 r., <https://jamestown.org/program/propaganda-and-repression-turn-against-their-creators-in-russia/> [dostęp: 25 VII 2023].

⁵³ *Pavel Gubarev, associate of Igor Strelkov, reportedly investigated for extremism*, Meduza, 23 VII 2023 r., <https://meduza.io/en/news/2023/07/23/pavel-gubarev-associate-of-igor-strelkov-reportedly-investigated-for-extremism> [dostęp: 23 VII 2023].

⁵⁴ *Jailed former 'Donetsk People's Republic' militia leader to run for president*, Novaya Gazeta Europe, 31 VIII 2023 r., <https://novayagazeta.eu/articles/2023/08/31/jailed-former-donetsk-peoples-republic-militia-leader-to-run-for-president-en-news> [dostęp: 31 VIII 2023].

⁵⁵ *Russia sentences former separatist commander and pro-war blogger Igor Strelkov to four years in prison*, Meduza, 25 I 2024 r., <https://meduza.io/en/news/2024/01/25/russia-sentences-former-separatist-commander-and-pro-war-blogger-igor-strelkov-to-four-years-in-prison> [dostęp: 25 I 2024].

Grupa Wagnera na Białorusi

W wyniku mediacji Łukaszenki Putin udzielił Prigożynowi i jego najemnikom bliżej nieokreślonych gwarancji bezpieczeństwa pod warunkiem przeniesienia członków Grupy Wagnera na Białoruś. Proces rozmieszczania wagnerowców rozpoczął się w trakcie szczytu NATO w Wilnie 11 lipca 2023 r. Białoruskie władze udostępniły im infrastrukturę wojskową we wsi Cel k. Osipowicz w obwodzie mohylewskim, gdzie na terenie dawnej bazy wojsk raketowych (jednostka wojskowa nr 61732) powstał główny obóz wagnerowców. W dniu 27 czerwca zaczęto tam rozstawiać namioty mogące pomieścić łącznie ok. 8000 osób⁵⁶. Pod koniec lipca zlikwidowano dotychczasową bazę Grupy Wagnera w rosyjskim Molkino, która znajdowała się przy terenie 10 Brygady Specjalnego Przeznaczenia GRU⁵⁷.

Dnia 18 lipca w obozie wagnerowców pojawili się Prigożyn oraz Utkin. W swoich wypowiedziach podkreślili rozpoczęcie nowego rozdziału w historii organizacji. Jej głównym zadaniem na Białorusi jest szkolenie żołnierzy i jednostek Ministerstwa Spraw Wewnętrznych⁵⁸. Nowa lokalizacja pozwalała na zorganizowanie zaplecza logistycznego operacji Grupy Wagnera w Afryce. Prigożyn nie wykluczał przy tym możliwości powrotu najemników do Ukrainy⁵⁹. Kolejnego dnia szef wagnerowców zarejestrował na Białorusi spółkę córkę Concord Management and Consulting, która oficjalnie miała zajmować się zarządzaniem nieruchomościami⁶⁰. Dowódcą zgrupowania Grupy Wagnera na Białorusi został Siergiej Czubko

⁵⁶ Oprócz bazy we wsi Cel wagnerowcy mają także dysponować mniejszą infrastrukturą we wsi Sosnowij k. Osipowicz i mieście Narowla (obwód homelski). Zob. *Вагнерівці продовжують перебувати у білорусь*, Центр Національного спротиву, 22 VII 2023 r., <https://sprotyv.mod.gov.ua/vagnerivt-si-prodovzhuyut-prybyvaty-u-bilorus/> [dostęp: 22 VII 2023].

⁵⁷ *Наемники ЧВК Вагнера объявили, что закрывают свою главную базу в краснодарском Молькино*, Meduza, 17 VII 2023 r., <https://meduza.io/news/2023/07/17/naemniki-chvk-vagnera-ob-yavili-chto-zakryvayut-svoyu-glavnyu-bazu-v-krasnodarskom-molkino> [dostęp: 17 VII 2023].

⁵⁸ Grupa Wagnera szkoli głównie siły operacji specjalnych, oddziały obrony przed bronią masowego rażenia, wojska zmechanizowane, wojska inżynieryjne i wojska łączności, a także obronę terytorialną. Szkolenia odbywają się m.in. na poligonie brzeskim znajdującym się w pobliżu polskiej granicy. Zob. A.M. Dyer, *Grupa Wagnera na Białorusi – potencjalne zagrożenia dla Polski*, PISM, 27 VII 2023 r., <https://www.pism.pl/publikacje/grupa-wagnera-na-bialorusi-potencjalne-zagrozenia-dla-polski> [dostęp: 27 VII 2023].

⁵⁹ *'Welcome to hell' Prigozhin reappears in Belarus, rallying Wagner Group mercenaries for future work in Africa (but not yet in Ukraine)*, Meduza, 19 VII 2023 r., <https://meduza.io/en/feature/2023/07/19/welcome-to-hell> [dostęp: 19 VII 2023].

⁶⁰ *Евгений Пригожин зарегистрировал компанию в Осиповичском районе*, Reformation, 22 VII 2023 r., <https://reform-by.cdn.ampproject.org/c/s/reform.by/evgenij-prigozhin-zaregistroval-kompaniju-v-osipovichskom-rajone/amp> [dostęp: 22 VII 2023].

ps. „Pionier” – weteran operacji w Syrii, Republice Środkowoafrykańskiej (RŚA), Sudanie, Mali i Libii, odznaczony pięcioma Medalami za Odwagę⁶¹.

Według aktywistów z projektu „Hajun” do 1 sierpnia na Białoruś wjechało 14 konwojów (łącznie ok. 930 pojazdów) z najemnikami, których liczbę szacowano na 4000–5000 osób. Wagnerowcy trafili tam jednak bez ciężkiego sprzętu wojskowego, ponieważ ponad 2000 sztuk (w tym czołgi, pojazdy opancerzone, artylerię i systemy raketowe), 2500 ton amunicji i ok. 20 000 sztuk broni strzeleckiej zostało przejęte 12 lipca przez rosyjską armię⁶². Z tego względu Grupa Wagnera jako samodzielna formacja zbrojna dysponująca jedynie bronią strzelecką nie stanowiła zagrożenia militarnego dla państw granicznych NATO. Niejasny status prawny Grupy Wagnera, doświadczenie bojowe oraz międzynarodowa rozpoznawalność dały jednak Białorusi i Rosji dodatkowy instrument oddziaływania hybrydowego w tzw. szarej strefie, w której trudno ocenić charakter zagrożenia oraz przypisać jednoznaczną odpowiedzialność za różne formy agresji. Polska i państwa bałtyckie obawiały się, że Białoruś i Rosja posłużą się wagnerowcami do atakowania służb chroniących granicę i znajdującej się tam infrastruktury, zwiększenia presji migracyjnej⁶³, umieszczania wśród migrantów swojej agenty, infiltracji terytorium

⁶¹ Siergiej Czubko (ur. 27 X 1976 r. w Czerniowicach w Ukrainie, wówczas ZSRR) – wywodzi się z rodziny o wojskowych tradycjach. Jego ojciec walczył w Afganistanie w trakcie radzieckiej inwazji. Po rozpadzie ZSRR rodzina przeprowadziła się do Noworosyjska. W latach 1994–2002 Czubko służył w rosyjskiej armii (w tym w wojskach powietrzno-desantowych) i brał udział w wojnach czeczeńskich. Po zakończeniu służby przeszedł do sektora prywatnego. W 2003 r. mimo braku wyższego wykształcenia niespodziewanie stanął na czele administracji miejskiej w Noworosyjsku (2003 r. – przewodniczący Komisji ds. Młodzieży w administracji Noworosyjska; 2005 r. – zastępca szefa administracji Rejonu Wiejskiego Myschak). Następnie ponownie został ochroniarzem w prywatnej firmie. W 2011 r. chciano go pozbawić rosyjskiego obywatelstwa ze względu na podejrzenia o posiadanie ukraińskiego obywatelstwa. W 2014 r. pomógł utworzyć zrzeczenie kozaków w Noworosyjsku, co może wskazywać na jego udział w aneksji Krymu lub walkach w Donbasie (lecz nie ma na to potwierdzenia). Do Grupy Wagnera dołączył w 2017 r., brał udział w działaniach w Syrii. Po roku służby został dowódcą operacji grupy we wschodniej Syrii. W 2020 r. przeniesiono go do Libii, gdzie kierował sztabem Grupy Wagnera. Zob. *Journalists identify head of Wagner Group forces in Belarus as 46-year-old Ukraine native*, Meduza, 26 VII 2023 r., <https://meduza.io/en/news/2023/07/26/journalists-identify-head-of-wagner-forces-in-belarus-as-46-year-old-ukraine-native> [dostęp: 26 VII 2023]; *Кто такой Сергей «Пионер» – глава «Вагнера» в Беларуси?*, Reformation, 19 VII 2023 r., <https://reform.by/kto-takoj-sergej-pioner-glava-vagnera-belarusi> [dostęp: 19 VII 2023].

⁶² *Wagner Group reportedly hands over military equipment and ammunition to Russia's Defense Ministry*, Meduza, 12 VII 2023 r., <https://meduza.io/en/news/2023/07/12/wagner-group-reportedly-hands-over-military-equipment-and-ammunition-to-russia-s-defense-ministry> [dostęp: 12 VII 2023].

⁶³ A. Sari, *Hybrid CoE Paper 17: Instrumentalized migration and the Belarus crisis: Strategies of legal coercion*, Hybrid CoE, 25 IV 2023 r., <https://www.hybridcoe.fi/publications/hybrid-coe-paper-17-instrumentalized-migration-and-the-belarus-crisis-strategies-of-legal-coercion/> [dostęp: 25 IV 2023].

przez grupy dywersyjno-rozpoznawcze, rozpoznawania infrastruktury krytycznej i przygotowania aktów sabotażu⁶⁴.

Obecność rosyjskich najemników na Białorusi była wykorzystywana w prowadzonych przez Rosję operacjach psychologiczno-dezinformacyjnych. Przewodniczący Komisji ds. Obrony Dumy Państwowej FR Andriej Kartapołow zasugerował, że rozmieszczenie wagnerowców oznacza przygotowania Rosji do zajęcia tzw. przesmyku suwalskiego oddzielającego Białoruś od rosyjskiej eksklawy (obwodu królewieckiego)⁶⁵. Łukaszenka ostrzegął, że wagnerowcy chcieliby wkroczyć na terytorium Polski w celu przeprowadzenia akcji zbrojnych w Warszawie oraz w Rzeszowie, gdzie znajduje się główny hub logistyczny przeznaczony do zaopatrywania Ukrainy w pomoc wojskową udzielaną przez państwa zachodnie. Putin stwierdził natomiast, że Polska ma agresywne plany wobec Ukrainy i Białorusi, a Rosja jest gotowa odpowiedzieć na nie „wszelkimi dostępnymi środkami”⁶⁶. Skoordinowane działania w sferze informacyjnej miały zastraszyć polskie społeczeństwo i wpłynąć na polskie władze tak, by zmieniły one politykę względem Białorusi i Rosji na mniej konfrontacyjną oraz zaprzestały wspierania Ukrainy. Działania te były także wyraźnym ostrzeżeniem, że wagnerowcy mogą zostać wykorzystani do prowokacji, która wymusi nieproporcjonalną reakcję państw granicznych NATO i UE. W ten sposób Rosja i Białoruś stwarzały poczucie zagrożenia oraz zwiększonego napięcia w NATO i liczyły, że pogłębi to podziały polityczne między sojusznikami co do oceny charakteru zagrożenia i jego możliwych konsekwencji, a przez to utrudni im skuteczne reagowanie⁶⁷.

Aby zniechęcić Białoruś i Rosję do nasilania prowokacji i wzmocnić swoje poczucie bezpieczeństwa, Polska zwiększyła wsparcie dla Straży Granicznej o kilkuset policjantów (w tym kontrterrorystów), rozmieściła na granicy dodatkowe oddziały wojskowe (do 4000 żołnierzy) i utworzyła zgrupowanie zadaniowe w operacji pod

Na temat stosowania inżynierii przymusowej migracji (ang. *coercive engineered migration*) przez Rosję zob. M. Wojnowski, *Geneza, teoria i praktyka rosyjskiej inżynierii przymusowej migracji. Przyczynek do badań nad kryzysem migracyjnym na wschodniej flance NATO*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2022, nr 26, s. 11–49. <https://doi.org/10.4467/20801335PBW.21.034.15694>.

⁶⁴ A.M. Dyrer, W. Lorenz, F. Bryjka, *Grupa Wagnera na Białorusi – konsekwencje dla NATO i UE*, PISM, 7 IX 2023 r., <https://www.pism.pl/publikacje/grupa-wagnera-na-bialorusi-konsekwencje-dla-nato-i-ue> [dostęp: 7 IX 2023].

⁶⁵ *Celem wagnerowców na Białorusi będzie „przejęcie Przesmyku Suwalskiego” – rosyjski deputowany*, Belsat, 16 VII 2023 r., <https://belsat.eu/pl/news/16-07-2023-celem-wagnerowcow-na-bialorusi-bedzie-przejecie-przesmyku-suwalskiego-rosyjski-deputowany> [dostęp: 16 VII 2023].

⁶⁶ P. Żochowski, *Rosja i Białoruś oskarżają Polskę o plany agresji*, OSW, 24 VII 2023 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-07-24/rosja-i-bialorus-oskarzaja-polske-o-plan-y-agresji> [dostęp: 24 VII 2023].

⁶⁷ A.M. Dyrer, W. Lorenz, F. Bryjka, *Grupa Wagnera na Białorusi – konsekwencje dla NATO i UE...*

kryptonimem „RENGAW” (6000 żołnierzy) utrzymywane w odwodzie⁶⁸. W związku z ryzykiem infiltracji terytorium przez wagnerowców posługujących się białoruskimi paszportami Litwa zamknęła cztery z sześciu przejść granicznych z Białorusią. Państwa regionu ostrzegły, że mogą całkowicie zamknąć granice z Białorusią, co odcięłoby ją od możliwości wymiany handlowej z UE, która – mimo nałożonych sankcji na to państwo – pozostaje jej drugim (po Rosji) największym partnerem handlowym. Wezwały też białoruskie władze do natychmiastowego usunięcia Grupy Wagnera z terytorium państwa, a także do wycofania z obszarów przygranicznych migrantów wykorzystywanych przez białoruskie służby do destabilizowania granicy⁶⁹.

Istotnym elementem rosyjsko-białoruskich działań psychologicznych z wykorzystaniem Grupy Wagnera było oddziaływanie na polskie społeczeństwo. Według sondażu Instytutu Badań Rynkowych i Społecznych ponad połowa Polaków (50,6% respondentów) postrzegala obecność wagnerowców na Białorusi jako zagrożenie bezpieczeństwa Polski⁷⁰. Aparat dezinformacyjno-propagandowy Rosji i Białorusi starał się podtrzymywać te nastroje, m.in. rozpowszechniając grafikę przedstawiającą najemnika trzymającego w ręku nóż i widelec oraz obejmującego polskich żołnierzy na tle słupka granicznego i napisu „Widelec należy trzymać w lewej ręce, nóż w prawej, a Polaków w strachu”. W sieci pojawiło się także przerobione zdjęcie polskiego żołnierza z doklejonym znakiem rozpoznawczym Grupy Wagnera i rosyjską flagą. Inne grafiki ukazywały słupki graniczne Polski i Białorusi z doklejoną ręką najemnika z naszywką Grupy Wagnera, co miało sugerować, że członkowie tej organizacji infiltrują terytorium Polski. Analiza obrazów jednoznacznie wykazała jednak, że zostały one zmanipulowane. Podobne działania prowadzono wobec Litwy i Łotwy. W dniu 11 sierpnia 2023 r. ABW zatrzymała dwóch Rosjan, którzy na zlecenie rosyjskiego wywiadu kolportowali na terenie Krakowa i Warszawy materiały propagandowe Grupy Wagnera⁷¹.

⁶⁸ *Operacja RENGAW. Na granicy polsko-białoruskiej rozpoczyna działanie wojskowe zgrupowanie zadaniowe*, gov.pl, 12 VIII 2023 r., <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/operacja-rengaw-na-granicy-polsko--bialoruskiej-rozpoczyna-dzianie-wojskowe-zgrupowanie-zadaniowe> [dostęp: 26 I 2024].

⁶⁹ A.M. Dwyer, W. Lorenz, F. Bryjka, *Grupa Wagnera na Białorusi – konsekwencje dla NATO i UE...*

⁷⁰ I. Kacprzak, *Wagnerowcy sieją zamęt na granicy. Ponad połowa Polaków uważa, że stanowią zagrożenie*, Rzeczpospolita, 1 VIII 2023 r., <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art38884031-wagnerowcy-sieja-zamet-na-granicy-ponad-polowa-polakow-uwaza-ze-stanowia-zagrozenie> [dostęp: 1 VIII 2023].

⁷¹ *ABW zatrzymała 2 obywateli Rosji*, gov.pl, 14 VIII 2023 r., <https://www.gov.pl/web/sluzby-specjalne/abw-zatrzymala-2-obywateli-rosji> [dostęp: 14 VIII 2023].

Rozpad imperium Prigożyna

Rosyjscy dziennikarze śledczy zidentyfikowali ponad 400 firm powiązanych z Prigożynem⁷². Aktywa te są przejmowane przez oligarchów lojalnych wobec Putina, jednak szczegóły tego procesu nie są w pełni znane. Rozgrywka koncentruje się na dwóch segmentach kryminalno-biznesowej działalności Prigożyna:

- 1) imperium medialnym wykorzystywanym do prowadzenia operacji wpływu, szerzenia propagandy i dezinformacji oraz ingerowania w procesy polityczne państw Zachodu,
- 2) spółkach wykorzystywanych do eksploatacji surowców naturalnych w Afryce i Syrii, gdzie w zamian za świadczenie usług wojskowych przez Grupę Wagnera, firmy Prigożyna otrzymywały kontrakty na wydobycie m.in. ropy naftowej, złota, diamentów czy na wycinkę lasów.

Według dziennikarzy „The New York Times” pierwszy sektor został przejęty przez Służbę Wywiadu Zagranicznego FR (Служба Внешней Разведки Российской Федерации, SWR), a drugi znajduje się pod kontrolą GRU i Ministerstwa Obrony⁷³.

Jeszcze w trakcie tzw. marszu sprawiedliwości na Moskwę Federalna Służba ds. Nadzoru w Sferze Łączności, Technologii Informacyjnych i Komunikacji Masowej, Roskomnadzor (Федеральная служба по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций, Роскомнадзор) zablokowała komunikaty ze strony rosyjskiej organizacji medialnej Patriot Media Group, którą następnie rozwiązano⁷⁴. Należała do niej m.in. agencja RIA FAN, w której Prigożyn pełnił funkcję szefa rady nadzorczej. Ponadto w skład medialnych aktywów Prigożyna od 2013 r. wchodziły farmy trolli i botów, kanały w serwisie Telegram oraz blogerzy biorący udział w rosyjskich operacjach dezinformacyjnych. Media Prigożyna zostały najprawdopodobniej przejęte przez państwowe korporacje, kierowane m.in. przez holding Jurija Kowalczuka lub jednego z dyrektorów państwowego Rostechu Wasilija Browkę⁷⁵.

⁷² *Прошлое и будущее Пригожина. Как владелец ЧВК «Вagner» создал свою армию – и что будет делать после мятежа*, Досье, 6 VII 2023 r., <https://dossier.center/wagner-fall/> [dostęp: 6 VII 2023].

⁷³ A. Troianovski i in., *After Prigozhin's Death, a High-Stakes Scramble for His Empire*, The New York Times, 8 IX 2023 r., <https://www.nytimes.com/2023/09/08/world/europe/prigozhin-wagner-russia-africa.html> [dostęp: 8 IX 2023].

⁷⁴ *Yevgeny Prigozhin reportedly dissolving Patriot Media Group, home of his 'troll factory'*, Meduza, 30 VI 2023 r., <https://meduza.io/en/news/2023/06/30/prigozhin-reportedly-dissolving-patriot-media-group-home-of-his-troll-factory> [dostęp: 30 VI 2023].

⁷⁵ J. Czerep, A. Legucka, *Przyszłość „imperium” Prigożyna*, PISM, 17 VII 2023 r., <https://www.pism.pl/publikacje/przyszlosc-imperium-prigozyna> [dostęp: 17 VII 2023]; A. Stognei, M. Seddon, *Yevgeny*

W trakcie przejmowania aktywów medialnych Prigożyna przedstawiciele rosyjskich władz (m.in. Siergiej Ławrow i Dmitrij Pieskow) zapewniali, że Grupa Wagnera będzie kontynuować swoje operacje w Afryce, gdzie przebywa 4000–5000 najemników⁷⁶. W rzeczywistości jednak GRU i Ministerstwo Obrony podejmowały działania przygotowujące grunt do przejścia tej sfery imperium Prigożyna. W Syrii członkowie Grupy Wagnera byli przymuszani do podpisywania kontraktów z Ministerstwem Obrony⁷⁷. Następnie odebrano im dostęp do wojskowej bazy lotniczej Humajmim, wykorzystywanej do zaopatrywania operacji w Syrii i RŚA, gdzie jest rozmieszczonych 1900 najemników⁷⁸.

W połowie sierpnia na targach zbrojeniowych Armia-2023 pod Moskwą gen. Szojgu namawiał przedstawicieli państw afrykańskich, by nie korzystali z usług Grupy Wagnera, lecz współpracowali wyłącznie z firmami podporządkowanymi Ministerstwu Obrony. Groził przy tym zerwaniem współpracy wojskowo-technicznej i wycofaniem wsparcia dyplomatycznego Rosji w ONZ⁷⁹. W przededniu swojej śmierci szef wagnerowców opublikował filmy nagrane w jednym z państw w Afryce

Prigozhin's 'toxic' media empire left in Kremlin limbo, Financial Times, 14 VII 2023 r., <https://www.ft.com/content/723a967f-213b-45b4-8ca6-792aa8e10ba0?shareType=nongift> [dostęp: 14 VII 2023].

⁷⁶ Zob. szerzej: J. Stanyard, T. Vircoulon, J. Rademeyer, *The Grey Zone: Russia's military, mercenary and criminal engagement in Africa*, Global Initiative Against Transnational Organized Crime, 16 II 2023 r., <https://globalinitiative.net/analysis/russia-in-africa/> [dostęp: 16 II 2023]; *Guns for gold: the Wagner Network exposed*, House of Commons Foreign Affairs Committee, 26 VII 2023 r., <https://committees.parliament.uk/publications/41073/documents/200048/default/> [dostęp: 26 VII 2023]; E. Pokalova, *The Wagner Group in Africa: Russia's Quasi-State Agent of Influence*, „Studies in Conflict & Terrorism”. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2023.2231642>; M. Weiss, P. Vaux, *The Company You Keep: Yevgeny Prigozhin's Influence Operations in Africa*, Free Russia Foundation, Washington 2020, <https://www.4freerussia.org/wp-content/uploads/sites/3/2020/09/The-Company-You-Keep-Yevgeny-Prigozhin's-Influence-Operations-in-Africa.pdf> [dostęp: 16 II 2023]; L. Serwat, H. Nsaibia, N. Gurcov, *Moving Out of the Shadows: Shifts in Wagner Group Operations Around the World*, The Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED), 2 VIII 2023 r., <https://acleddata.com/2023/08/02/moving-out-of-the-shadows-shifts-in-wagner-group-operations-around-the-world/#exec> [dostęp: 2 VIII 2023]; G. Kuczyński, *Wagnerowcy. Psy wojny Putina*, Warszawa 2022.

⁷⁷ S. Al-Khalidi, M. Gebeily, *Syria brought Wagner fighters to heel as mutiny unfolded in Russia*, Reuters, 7 VII 2023 r., <https://www.reuters.com/world/syria-brought-wagner-group-fighters-heel-mutiny-unfolded-russia-2023-07-07/> [dostęp: 7 VII 2023].

⁷⁸ Na początku lipca najprawdopodobniej wycofano z RŚA ok. 1/4 (500–600) najemników. Zob. J. Yongo, *Central African Republic says Wagner troop movement is rotation not departure*, Reuters, 8 VII 2023 r., <https://www.reuters.com/world/africa/central-african-republic-says-wagner-troop-movement-is-rotation-not-departure-2023-07-08/> [dostęp: 8 VII 2023].

⁷⁹ G. De Vries, *The Russian Ministry of Defense forces the countries at the Army 2023 forum to refuse to cooperate with PMC Wagner*, Savanna News, 15 VI 2023 r., <https://savannanews.com/the-russian-ministry-of-defense-forces-the-countries-at-the-army-2023-forum-to-refuse-to-cooperate-with-pmc-wagner/> [dostęp: 15 VI 2023].

(najprawdopodobniej RŚA lub Mali), w których zapewniał o kontynuacji operacji na tym kontynencie⁸⁰. W tym samym czasie jednak gen. Jewkurow rozpoczął serię wizyt dyplomatycznych w Afryce i na Bliskim Wschodzie (do połowy września był m.in. w Libii, Syrii, Burkina Faso, Mali, Algierii, Sudanie i Nigrze), gdzie omawiał nowe reguły współpracy wojskowej z Rosją. Najprawdopodobniej dotyczyły one m.in. kwestii świadczenia usług wojskowych przez firmy nadzorowane przez Ministerstwo Obrony⁸¹.

W spotkaniach tych często uczestniczył zastępca szefa wywiadu wojskowego GRU gen. Andriej Awerjanow – dowódca Służby Działań Specjalnych GRU (jednostka nr 29155), odpowiedzialnej m.in. za próbę otrucia Siergieja Skripala w Wielkiej Brytanii, ingerencje w wybory w USA, a także działania wywrotowe w Europie (m.in. w Czechach, Bułgarii, Mołdawii i Czarnogórze)⁸². Według doniesień medialnych to właśnie gen. Awerjanow opracował plan całkowitego przejścia afrykańskich aktywów Prigożyna. Plan ten zawierał m.in. koncepcję stworzenia liczącego 20 000 najemników Rosyjskiego Korpusu Ekspedycyjnego, którego trzon mają stanowić żołnierze Specnazu⁸³. W tym procesie miał uczestniczyć także handlarz bronią Wiktor But, który jest związany z GRU i ma duże doświadczenie w działalności wojsko-biznesowej w Afryce. Prigożyn przeciwstawiał się tym planom, a jego wzmożona aktywność na tym kontynencie była próbą utrzymania realizowanych kontraktów.

Proces rozpadu imperium Prigożyna przypieczętowała jego śmierć w katastrofie samolotowej, do której doszło 23 sierpnia 2023 r. w obwodzie twerskim. Według Federalnej Agencji Transportu Lotniczego na pokładzie prywatnego odrzutowca Embraer Legacy 600 nr RA-02795 lecącego z Moskwy do Petersburga znajdowało się siedem osób z kierownictwa Grupy Wagnera, w tym szef najemników Prigożyn, główny dowódca wojskowy Utkin i szef ds. bezpieczeństwa Walerij Czekałow. Zginęli wszyscy pasażerowie i trzyosobowa załoga. W dniu 27 sierpnia rosyjski

⁸⁰ *Russia's Prigozhin posts first video since mutiny, hints he is in Africa*, Reuters, 22 VIII 2023 r., <https://www.reuters.com/world/africa/russias-prigozhin-posts-first-video-since-mutiny-hints-hes-africa-2023-08-21/> [dostęp: 22 VIII 2023].

⁸¹ *ЧВК «Вagner» предложила бойцам найти другую работу из-за конкуренции с Минобороны и Росгвардией в Африке и на Ближнем Востоке*, Важные истории, 30 VIII 2023 r., <https://storage.googleapis.com/istories/news/2023/08/30/chvk-vagner-predlozila-boitsam-naiti-druguyu-rabotu-iz-za-konkurentsii-s-minoboroni-i-rosgvardiei-v-afrike-i-na-blizhnem-vostoke/index.html> [dostęp: 30 VIII 2023].

⁸² M. Schwartz, *Top Secret Russian Unit Seeks to Destabilize Europe*, The New York Times, 8 X 2019 r., <https://www.nytimes.com/2019/10/08/world/europe/unit-29155-russia-gru.html> [dostęp: 8 X 2019].

⁸³ *Putin Moves to Seize Control of Wagner's Mercenary Empire*, Bloomberg, 31 VIII 2023 r., <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-08-31/russia-moves-to-seize-control-of-wagner-empire-after-yeveny-prigozhin-s-death#xj4y7vzkg> [dostęp: 31 VIII 2023].

Komitet Śledczy stwierdził, że badania genetyczne potwierdziły, że wśród ofiar byli Prigożyn i Utkin⁸⁴.

Wylimitowanie kierownictwa Grupy Wagnera ma związek z nieudanym buntom przeprowadzonym w nocy z 23 na 24 czerwca 2023 r. i było korzystne dla rosyjskiej armii i samego Putina. Przez dokonanie osobistej zemsty prezydent umocnił swoją pozycję, ustabilizował system władzy oparty na strachu, a także wysłał jasny komunikat do potencjalnych buntowników. Wzmocnienie jego autorytetu było ważne w obliczu braku postępów na ukraińskim froncie, spadku wartości rubla oraz w perspektywie wyborów prezydenckich w 2024 r. Bunt Prigożyna, niezależnie od jego losów, unaoczniał rosyjskim elitom władzy słabość systemu putinowskiego, który nie gwarantuje im bezpieczeństwa i przychodów⁸⁵.

Pogrzeb Prigożyna miał charakter zamknięty. Odbył się 29 sierpnia na cmentarzu Porochowskim w Petersburgu bez ceremoniału wojskowego. Putin nie uczestniczył w uroczystości, a jedynie publicznie odniósł się do znajomości z Prigożynem sięgającej lat 90. XX w. Swojego protegowanego scharakteryzował jako osobę, która miała „trudny los” i „popełniła poważne błędy”. Podkreślił jednak „lojalność Prigożyna, aż do śmierci” i „zasługi dla wspólnej sprawy”⁸⁶. Władze do ostatniej chwili trzymały w tajemnicy, kiedy i gdzie zostanie pochowany szef najemników. Protokół wydarzenia był uzgadniany między Kremlem a FSB. Zdecydowano, że pogrzeb nie będzie otwarty, by nie tworzyć mitu Prigożyna jako męczennika. Jeden z funkcjonariuszy FSB miał stwierdzić, że (...) *Prigożyn był bohaterem ludu, a my nie potrzebujemy bohaterów, którzy maszerowali na Moskwę*⁸⁷.

W celu zamaskowania prawdopodobnego udziału Kremla w eliminacji buntownika rosyjskie kanały dezinformacyjne rozpowszechniały kłamstwa sugerujące, że za śmierć Prigożyna odpowiadają zachodnie i ukraińskie służby specjalne, które przeprowadziły „zamach terrorystyczny”⁸⁸. Nie wierzą w to jednak nawet sami

⁸⁴ *Russia says genetic tests confirm Prigozhin died in plane crash*, Reuters, 27 VIII 2023 r., <https://www.reuters.com/world/europe/russias-investigators-confirm-wagner-mercenary-chief-prigozhin-died-plane-crash-2023-08-27/> [dostęp: 27 VIII 2023].

⁸⁵ A. Legucka, F. Bryjka, *Konsekwencje śmierci Jewgienija Prigożyna*, PISM, 24 VIII 2023 r., <https://www.pism.pl/publikacje/konsekwencje-smierci-jewgienija-prigozyna> [dostęp: 24 VIII 2023].

⁸⁶ *Putin breaks silence over Prigozhin's reported death*, BBC, 24 VIII 2023 r., <https://www.bbc.com/news/world-europe-66609678> [dostęp: 26 I 2024].

⁸⁷ *'We don't need heroes who marched on Moscow': Kremlin and FSB decided to bury Yevgeny Prigozhin secretly, without military honors*, Meduza, 30 VIII 2023 r., <https://meduza.io/en/news/2023/08/30/we-don-t-need-heroes-who-marched-on-moscow-kremlin-and-fsb-decided-to-bury-yevgeny-prigozhin-secretly-without-military-honors> [dostęp: 30 VIII 2023].

⁸⁸ *DISINFO: The West is behind the terrorist attack on Prigozhin*, EUvsDisinfo, 29 VIII 2023 r., <https://euvsdisinfo.eu/report/the-west-is-behind-the-terrorist-attack-on-prigozhin> [dostęp: 29 VIII 2023].

Rosjanie. Według badań sondażowych przeprowadzonych przez Centrum Lewady⁸⁹ zaledwie 14% Rosjan zgadza się z oficjalną linią narracyjną Kremla. Większość respondentów (26%) zdarzenie w obwodzie twerskim nazwała tragicznym wypadkiem, a 20% wprost sądzi, że Prigożyn został zamordowany przez władze za tzw. marsz sprawiedliwości na Moskwę. Doniesieniom tym zaprzeczył rzecznik Kremla Pieskow, określając je „absolutnym kłamstwem”⁹⁰. Z kolei 16% respondentów to zwolennicy teorii spiskowych (rozpowszechnianych m.in. w serwisie Telegram przez kanały powiązane z Grupą Wagnera) sugerujących, że Prigożyn „żyje gdzieś w Afryce”, a katastrofa samolotu została zainscenizowana. Prawie 1/4 respondentów (22%) miała trudności z udzieleniem odpowiedzi. Jednym z czynników wpływających na odporność na dezinformację Kremla w tym konkretnym przypadku może być wysokie poparcie dla działań Prigożyna, które w sierpniu 2023 r. wynosiło 39%⁹¹.

Śmierć szefa najemników i ich dowódcy doprowadziła do głębokich zmian w kierownictwie Grupy Wagnera i postawiła pod znakiem zapytania przyszłość tej formacji zbrojnej. Według kanałów związanych z wagnerowcami po śmierci Prigożyna dowodzenie przejął Anton Jelizarow ps. „Lotos” – oficer Specnazu, pod którego dowództwem wagnerowcy zdobyli Soledar⁹². Został on usunięty z armii za fałszowanie dokumentów. Wśród potencjalnych następców Prigożyna i Utkina wymieniano osoby odpowiadające za operacje wojskowe, biznesowe i polityczne w Afryce (Witalij Pierfiljew, Dmitrij Sytyj, Maksim Szugalej), a także ze ścisłego dowództwa, jak Aleksandr Kuzniecowa ps. „Ratibor” czy Andriej Bogatow ps. „Brodyaga”. Inne źródła wskazywały, że aktywnymi w Grupie Wagnera zarządza syn Prigożyna – Paweł⁹³.

Po śmierci Prigożyna zlikwidowano ok. 1/3 obozu wagnerowców w Osipowiczach na Białorusi⁹⁴. Część białoruskiego kontyngentu została przerzucona do

⁸⁹ *Запомнившиеся события августа, смерть Пригожина*, Левада Центр, 1 IX 2023 r., <https://www.levada.ru/2023/09/01/zapomnivshiesya-sobytiya-avgusta-smert-prigozhina/> [dostęp: 1 IX 2023].

⁹⁰ *Песков опроверг утверждения о причастности Кремля к крушению самолета Пригожина*, Интерфакс, 25 VIII 2023 r., <https://www.interfax.ru/russia/917796> [dostęp: 25 VIII 2023].

⁹¹ *Запомнившиеся события августа, смерть Пригожина...*

⁹² *Anton Yelizarov from „Wagner”. He commanded the offensive on Soledar, killing many of Ukrainian soldiers*, Molfar, <https://molfar.com/en/blog/komanduvav-nastupom-na-soledar-vbiv-bagato-nashih-deanon-ielizarova-z-vagnera> [dostęp: 26 I 2024].

⁹³ M. Droin, T. Dolbaia, *Post-Prigozhin Russia in Africa. Regaining or Losing Control?*, Center for Strategic and International Studies, 20 IX 2023 r., <https://www.csis.org/analysis/post-prigozhin-russia-africa-regaining-or-losing-control> [dostęp: 20 IX 2023].

⁹⁴ *Satellite Images Show Wagner Camp In Belarus Being Dismantled*, Radio Free Europe/Radio Liberty, 24 VIII 2023 r., <https://www.rferl.org/a/belarus-satellite-images-wagner-camp-dismantled/32563104.html> [dostęp: 24 VIII 2023].

Afryki, a pozostali wrócili do Rosji. Według ukraińskiego wywiadu wojskowego na Białorusi pozostaje co najwyżej 1000 wagnerowców, z czego 200–500 w roli instruktorów⁹⁵. Nie można wykluczyć, że docelowo zostaną oni oficjalnie wcieleni do białoruskiej armii jako szkoleniowcy. Pod koniec grudnia 2023 r. pojawiły się także niepotwierdzone informacje wskazujące na to, że wagnerowcy trafili do nowej jednostki sił specjalnych wojsk wewnętrznych „Tarnada” (pol. Tornado), która powstała do walki z grupami dywersyjno-rozpoznawczymi i nielegalnymi grupami zbrojnymi⁹⁶. Część z nich może także otrzymać ofertę pracy w Afryce od białoruskiej firmy wojskowej Guard Service, która jest powiązana z bliskim współpracownikiem Łukaszenki – Wiktoorem Szejmanem⁹⁷.

Na początku listopada 2023 r. Kartapołow stwierdził, że Grupa Wagnera została w całości rozwiązana⁹⁸. Jej aktywa są przejmowane przez firmy kontrolowane przez Ministerstwo Obrony (głównie Redut i Korpus Afrykański). Ich aktywność operacyjna w Afryce opiera się jednak (przynajmniej częściowo) na infrastrukturze i zasobach ludzkich Grupy Wagnera. Byli wagnerowcy powracają także na front ukraiński, gdzie walczą m.in. w rejonie Awdijiwki i Bachmutu⁹⁹ w strukturach Brygady Międzynarodowej DNR (tzw. Piętnastki) oraz Rosgwardii, w tym czecheńskiego specnazu „Achmat” (jednostka Kamerton)¹⁰⁰. Nadzór nad „formacjami ochotniczymi” – jak rosyjskie władze eufemistycznie określają półprywatne firmy wojskowe walczące w Ukrainie – sprawuje Andriej Troszew ps. „Siedoj”, który przez lata był zastępcą Utkina i szefem sztabu Grupy Wagnera¹⁰¹. Wcześniej pełnił on funkcję łącznika między wagnerowcami a Kremlm i rosyjską armią. Zarządzał

⁹⁵ В Білорусі лишилось менше 1000 терористів з «пвк «вагнер», Центр Національного спротиву, 18 IX 2023 r., <https://sprotyv.mod.gov.ua/v-bilorusi-lyshylos-menshe-1000-terorystiv-z-pvk-vagner/> [dostęp: 18 IX 2023].

⁹⁶ Najemnicy z Grupy Wagnera zasilili białoruski specnaz, Belsat, 16 XII 2023 r., <https://belsat.eu/pl/news/16-12-2023-najemnicy-z-grupy-wagnera-zasilili-bialoruski-specnaz> [dostęp: 26 I 2024].

⁹⁷ Вагнерівці, які підписали контракт з білоруською ПВК, відправляють в Африку, Центр Національного спротиву, 12 IX 2023 r., <https://sprotyv.mod.gov.ua/vagnerivtsi-yaki-pidpysaly-kontrakt-z-biloruskoju-pvk-vidpravlyayut-v-afryku/> [dostęp: 12 IX 2023].

⁹⁸ Картаполов заявил об окончательном расформировании ЧВК «Вагнер», РБК, 2 XI 2023 r., <https://www.rbc.ru/politics/02/11/2023/6543d4389a794741e8fa258e> [dostęp: 3 XI 2023].

⁹⁹ А. Степура, Колишні бійці «Вагнера» справді перебувають на Бахмутському напрямку, це психологічна операція, Суспільне Новини, 27 IX 2023 r., <https://susplilne.media/581703-kolisni-bijci-vagnera-spravdi-perebuvaut-na-bahmutskomu-napramku-ce-psiologiczna-operacia-efvas/> [dostęp: 27 IX 2023].

¹⁰⁰ В «Ахмате» рассказали о массовом пополнении из экс-бойцов «Вагнера», Риа Новости, 28 X 2023 r., <https://ria.ru/20231028/akhmat-1905834455.html> [dostęp: 28 X 2023].

¹⁰¹ Встреча с Юнус-Бекон Евкуровым и Андреем Трошевым, Kremlin.ru, 29 IX 2023 r., <https://krem-lin.ru/events/president/news/72391> [dostęp: 29 IX 2023].

także stowarzyszeniem Liga zrzeszającym weteranów, które było jednym z kanałów rekrutacji. Troszew nie poparł buntu Prigożyna i wraz z grupą dziesięciu dowódców Grupy Wagnera podpisał kontrakt z Ministerstwem Obrony¹⁰² i firmą wojskową Redut współfinansowaną przez Giennadija Timczenkę i Olega Dieripaskę.

Podsumowanie

Bunt Prigożyna był najpoważniejszym dotychczas przejawem niestabilności reżimu Putina. Niepowodzenie tej rebelii wynika przede wszystkim z tego, że nie poparły jej elity polityczne, struktury siłowe czy część armii. Pozostawieni sami sobie wagnerowcy nie byli przy tym wystarczająco zdeterminowani, by zrealizować swoje cele. Mimo że główną przyczyną rebelii Grupy Wagnera był konflikt między szefem najemników a elitami wojskowymi, zbrojny marsz wagnerowców na Moskwę osłabił wizerunek prezydenta, od lat 90. XX w. utrzymującego bliskie relacje z Prigożynem. Nielojalność protegowanego, który odważył się zawiązać spisek przeciwko rosyjskiemu państwu, nie została wybaczona, a udzielone buntownikowi gwarancje bezpieczeństwa okazały się zupełnie niewiarygodne. W ciągu dwóch miesięcy od buntu do śmierci Prigożyna rosyjskie władze dokonały punktowych czystek w wojsku, nie przeprowadziły jednak gruntownych zmian kadrowych. W celu ustabilizowania sytuacji wewnętrznej wzmocniono Rosgwardię oraz usunięto z przestrzeni informacyjnej część ultranacjonalistycznych krytyków Kremla i Ministerstwa Obrony. Mimo chwilowego kryzysu reżim Putina umacnia się oraz zaostrza mechanizmy kontroli i represji wobec przeciwników. Nie należy zatem zakładać, że w najbliższej perspektywie dojdzie do istotnych rozłamów w rosyjskiej elicie władzy.

Dla Grupy Wagnera bunt Prigożyna okazał się z kolei początkiem końca jej działalności. Sprawne przejmowanie zasobów wagnerowców przez konkurencyjne firmy wojskowe kontrolowane przez Ministerstwo Obrony i GRU można uznać za sukces pozwalający odbudować wizerunek władzy po rebelii. Podział aktywów Prigożyna między kilka podmiotów ma najprawdopodobniej zapobiec monopolizacji sektora usług wojskowych przez jedną z firm. Podporządkowanie ich Ministerstwu Obrony ułatwi sprawowanie nad nimi kontroli operacyjnej, jednak osłabi rosyjskie zdolności do wiarygodnego zaprzeczania związków z nimi. Mimo rebelii wagnerowców – zdaniem autora – Rosja nie zrezygnuje z korzystania z usług półprywatnych

¹⁰² *Wagner's second-in-command Troshev sided against Prigozhin during the coup – report*, The New Voice of Ukraine, 18 VII 2023 r., <https://news.yahoo.com/wagner-second-command-troshev-sided-015200321.html> [dostęp: 18 VII 2023].

firm zbrojnych w Ukrainie, na Bliskim Wschodzie czy w Afryce. Z polskiej perspektywy najważniejsza jest sprawa obecności rosyjskich najemników na Białorusi, gdzie mogą być zaangażowani w destabilizację sytuacji na granicy. Dlatego w interesie Polski leży wzmocnienie komunikacji strategicznej NATO w tej kwestii. Sojusz powinien wysłać wyraźny sygnał, że wszelkie prowokacje z udziałem Grupy Wagnera i ich następców mogą zostać uznane za agresję. NATO powinno przygotować elastyczną koncepcję odpowiedzi na różne formy ich działań destabilizujących jego wschodnią flankę i państwa Globalnego Południa.

Bibliografia

Bryjka F., *Grupa Wagnera – paramilitarne narzędzie rosyjskich operacji hybrydowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 2022, t. 75, nr 2, s. 68–91. <https://doi.org/10.35757/SM.2022.75.2.05>.

Darczewska J., *Rosgwardia. Siły specjalnego przeznaczenia*, „Punkt Widzenia OSW” 2020, nr 78.

Gabidullin M., *Wagnerowiec. Spowiedź byłego dowódcy tajnej armii Putina*, Kraków 2022.

Kuczyński G., *Wagnerowcy. Psy wojny Putina*, Warszawa 2022.

Larsen K.P., *From mercenary to legitimate actor? Russian discourses on private military companies*, „Post-Soviet Affairs” 2023, t. 39, nr 6, s. 420–439. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2023.2247782>.

Pokalova E., *The Wagner Group in Africa: Russia's Quasi-State Agent of Influence*, „Studies in Conflict & Terrorism”. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2023.2231642>.

Wojnowski M., *Geneza, teoria i praktyka rosyjskiej inżynierii przymusowej migracji. Przyczynek do badań nad kryzysem migracyjnym na wschodniej flance NATO*, „Przeгляд Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2022, nr 26, s. 11–49. <https://doi.org/10.4467/20801335P BW.21.034.15694>.

Źródła internetowe

ABW zatrzymała 2 obywateli Rosji, gov.pl, 14 VIII 2023 r., <https://www.gov.pl/web/sluzby-specjalne/abw-zatrzymala-2-obywateli-rosji> [dostęp: 14 VIII 2023].

Al-Khalidi S., Gebeily M., *Syria brought Wagner fighters to heel as mutiny unfolded in Russia*, Reuters, 7 VII 2023 r., <https://www.reuters.com/world/syria-brought-wagner-group-fighters-heel-mutiny-unfolded-russia-2023-07-07/> [dostęp: 7 VII 2023].

Bunt Prigożyna – przyczyny, przebieg i konsekwencje...

Anton Yelizarov from „Wagner”. He commanded the offensive on Soledar, killing many of Ukrainian soldiers, Molfar, <https://molfar.com/en/blog/komanduvav-nastupom-na-soledar-vbiv-bagato-nashih-deanon-ielizarova-z-vagnera> [dostęp: 26 I 2024].

Belton C., Harris S., Miller G., *Putin appeared paralyzed and unable to act in first hours of rebellion*, The Washington Post, 25 VII 2023 r., <https://www.washingtonpost.com/world/2023/07/25/putin-prigozhin-rebellion-kremlin-disarray/> [dostęp: 25 VII 2023].

Ber J., *Od Popasnej do Bachmutu. Grupa Wagnera w wojnie rosyjsko-ukraińskiej*, OSW, 28 IV 2023 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-04-28/od-popasnej-do-bachmutu-grupa-wagnera-w-wojnie-rosyjsko> [dostęp: 28 IV 2023].

Blakely R., *Russian mercenaries killed by US troops in Syria gun battle*, The Times, 14 II 2018 r., <https://www.thetimes.co.uk/article/russia-mercenaries-killed-by-us-troops-in-syria-gun-battle-g5zswflfg> [dostęp: 19 I 2024].

Bryjka F., *Transformacja Grupy Wagnera w związku z wojną na Ukrainie*, PISM, 7 III 2023 r., <https://www.pism.pl/publikacje/transformacja-grupy-wagnera-w-zwiazku-z-wojna-na-ukrainie> [dostęp: 7 III 2023].

Celem wagnerowców na Białorusi będzie „przejęcie Przesmyku Suwalskiego” – rosyjski deputowany, Belsat, 16 VII 2023 r., <https://belsat.eu/pl/news/16-07-2023-celem-wagnerowcow-na-bialorusi-bedzie-przejecie-przesmyku-suwalskiego-rosyjski-deputowany> [dostęp: 16 VII 2023].

Chornogor Y., Rad P., Chernysh A., *Anatomy of “Wagner PMC”: creation, war in Ukraine and ways of countering the group*, Ukrainian PRISM, kwiecień 2023 r., https://prismua.org/wp-content/uploads/2023/05/PMC_Wagner_eng.pdf [dostęp: 28 IV 2023].

Czerep J., Legucka A., *Przyszłość „imperium” Prigożyna*, PISM, 17 VII 2023 r., <https://www.pism.pl/publikacje/przyszlosc-imperium-prigozyna> [dostęp: 17 VII 2023].

De Vries G., *The Russian Ministry of Defense forces the countries at the Army 2023 forum to refuse to cooperate with PMC Wagner*, Savanna News, 15 VI 2023 r., <https://savannanews.com/the-russian-ministry-of-defense-forces-the-countries-at-the-army-2023-forum-to-refuse-to-cooperate-with-pmc-wagner/> [dostęp: 15 VI 2023].

DISINFO: The West is behind the terrorist attack on Prigozhin, EUvsDisinfo, 29 VIII 2023 r., <https://euvsdisinfo.eu/report/the-west-is-behind-the-terrorist-attack-on-prigozhin> [dostęp: 29 VIII 2023].

Droin M., Dolbaia T., *Post-Prigozhin Russia in Africa. Regaining or Losing Control?*, Center for Strategic and International Studies, 20 IX 2023 r., <https://www.csis.org/analysis/post-prigozhin-russia-africa-regaining-or-losing-control> [dostęp: 20 IX 2023].

Dyner A.M., *Grupa Wagnera na Białorusi – potencjalne zagrożenia dla Polski*, PISM, 27 VII 2023 r., <https://www.pism.pl/publikacje/grupa-wagnera-na-bialorusi-potencjalne-zagrozenia-dla-polski> [dostęp: 27 VII 2023].

Dyner A.M., *Znaczenie buntu Prigożyna dla rosyjskiej polityki bezpieczeństwa*, PISM, 26 VI 2023 r., <https://www.pism.pl/publikacje/znaczenie-buntu-prigozyna-dla-rosyjskiej-polityki-bezpieczenstwa> [dostęp: 26 VI 2023].

Dyner A.M., Lorenz W., Bryjka F., *Grupa Wagnera na Białorusi – konsekwencje dla NATO i UE*, PISM, 7 IX 2023 r., <https://www.pism.pl/publikacje/grupa-wagnera-na-bialorusi-konsekwencje-dla-nato-i-ue> [dostęp: 7 IX 2023].

Galeotti M., *Russia's coup d'état – Nature and Implications*, In *Moscow's Shadows*, 27 VI 2023 r., <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2023/06/27/scss10-26-june-2023-russias-coup-detat-nature-and-implications/> [dostęp: 27 VI 2023].

Gordon M.R. i in., *Early Intelligence Suggests Prigozhin Was Assassinated, U.S. Officials Say*, *The Wall Street Journal*, 24 VIII 2023 r., <https://www.wsj.com/world/russia/wagner-prigozhin-russia-assassinated-intelligence-3e456fab> [dostęp: 24 VIII 2023].

Grove T., Cullison A., Pancevski B., *How Putin's Right-Hand Man Took Out Prigozhin*, *The Wall Street Journal*, 22 XII 2023 r., https://www.wsj.com/world/russia/putin-patrushev-plan-prigozhin-assassination-428d5ed8?mod=hp_lead_pos7 [dostęp: 26 I 2024].

Guns for gold: the Wagner Network exposed, House of Commons Foreign Affairs Committee, 26 VII 2023 r., <https://committees.parliament.uk/publications/41073/documents/200048/default/> [dostęp: 26 VII 2023].

Harris S., Khurshudyan I., *Wagner chief offered to give Russian troop locations to Ukraine*, *The Washington Post*, 15 V 2023 r., <https://www.washingtonpost.com/national-security/2023/05/14/prigozhin-wagner-ukraine-leaked-documents/> [dostęp: 15 V 2023].

Hird K. i in., *Russian Offensive Campaign Assessment, March 10, 2023*, Institute for the Study of War, 10 III 2023 r., <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-march-10-2023> [dostęp: 10 III 2023].

Ivanova P., Stognei A., Seddon M., *Russian insurrection: Prigozhin's failed mutiny and the fallout*, *Financial Times*, 23 VI 2023 r., <https://www.ft.com/content/34f3a349-a05f-4672-b059-6980ecc27adf> [dostęp: 23 VI 2023].

Jailed former 'Donetsk People's Republic' militia leader to run for president, *Novaya Gazeta Europe*, 31 VIII 2023 r., <https://novayagazeta.eu/articles/2023/08/31/jailed-former-donetsk-peoples-republic-militia-leader-to-run-for-president-en-news> [dostęp: 31 VIII 2023].

Jawor A., *Rosyjskie służby po buncie Prigożyna. Putin wyrównuje szeregi w kremlofskich wieżach*, InfoSecurity24, 31 VII 2023 r., <https://infosecurity24.pl/za-granica/rosyjskie-sluzby-po-buncie-prigozyna-putin-wyrownuje-szeregi-w-kremlofskich-wiezach> [dostęp: 31 VII 2023].

Journalists identify head of Wagner Group forces in Belarus as 46-year-old Ukraine native, Meduza, 26 VII 2023 r., <https://meduza.io/en/news/2023/07/26/journalists-identify-head-of-wagner-forces-in-belarus-as-46-year-old-ukraine-native> [dostęp: 26 VII 2023].

Kacprzak I., *Wagnerowcy sieją zamęt na granicy. Ponad połowa Polaków uważa, że stanowią zagrożenie*, Rzeczpospolita, 1 VIII 2023 r., <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art-38884031-wagnerowcy-sieja-zamet-na-granicy-ponad-polowa-polakow-uwaza-ze-stanowia-zagrozenie> [dostęp: 1 VIII 2023].

Kirilova K., *Propaganda and Repression Turn Against Their Creators in Russia*, The Jamestown Foundation, 25 VII 2023 r., <https://jamestown.org/program/propaganda-and-repression-turn-against-their-creators-in-russia/> [dostęp: 25 VII 2023].

Komin M., *“Fighting spirit”: Russia’s technocrat elite after the Wagner mutiny*, European Council on Foreign Relations, 24 VII 2023 r., <https://ecfr.eu/article/fighting-spirit-russias-technocrat-elite-after-the-wagner-mutiny/> [dostęp: 24 VII 2023].

Legucka A., *Konsekwencje buntu Prigożyna dla systemu putinowskiego w Rosji*, PISM, 26 VI 2023 r., <https://www.pism.pl/publikacje/konsekwencje-buntu-prigozyna-dla-systemu-putinowskiego-w-rosji> [dostęp: 26 VI 2023].

Legucka A., Bryjka F., *Konsekwencje śmierci Jewgienija Prigożyna*, PISM, 24 VIII 2023 r., <https://www.pism.pl/publikacje/konsekwencje-smierci-jewgienija-prigozyna> [dostęp: 24 VIII 2023].

Legucka A., Bryjka F., *Rywalizacja między rosyjską armią a Grupą Wagnera*, PISM, 6 VI 2023 r., <https://www.pism.pl/publikacje/rywalizacja-miedzy-rosyjska-armia-a-grupa-wagnera> [dostęp: 6 VI 2023].

Mitzer S., Janovsky J., *Chef’s Special – Documenting Equipment Losses During The 2023 Wagner Group Mutiny*, Oryx, 24 VI 2023 r., <https://www.oryxspioenkop.com/2023/06/chefs-special-documenting-equipment.html> [dostęp: 24 VI 2023].

Najemnicy z Grupy Wagnera zasilili białoruski specnaz, Belsat, 16 XII 2023 r., <https://belsat.eu/pl/news/16-12-2023-najemnicy-z-grupy-wagnera-zasilili-bialoruski-specnaz> [dostęp: 26 I 2024].

Operacja RENGAW. Na granicy polsko-białoruskiej rozpoczyna działanie wojskowe zgrupowanie zadaniowe, gov.pl, 12 VIII 2023 r., <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/operacja-rengaw-na-granicy-polsko--bialoruskiej-rozpoczyna-dzianie-wojskowe-zgrupowanie-zadaniowe> [dostęp: 26 I 2024].

Pavel Gubarev, associate of Igor Strelkov, reportedly investigated for extremism, Meduza, 23 VII 2023 r., <https://meduza.io/en/news/2023/07/23/pavel-gubarev-associate-of-igor-strelkov-reportedly-investigated-for-extremism> [dostęp: 23 VII 2023].

Preiherman Y., *What Does Lukashenka's Role as Mediator in Russian Crisis Imply? – Analysis*, Eurasia Review, 29 VI 2023 r., <https://www.eurasiareview.com/29062023-what-does-lukashenka-role-as-mediator-in-russian-crisis-imply-analysis/> [dostęp: 29 VI 2023].

Prigożyn J., wpis na kanale Telegram, https://t.me/concordgroup_official/1002 [dostęp: 20 V 2023].

Prigożyn J., wpis na kanale Telegram, https://t.me/prigozhin_2023_tg/1844 [dostęp: 23 VI 2023].

Prigożyn J., wpis na kanale Telegram, https://t.me/Prigozhin_hat/3797 [dostęp: 23 VI 2023].

Putin breaks silence over Prigozhin's reported death, BBC, 24 VIII 2023 r., <https://www.bbc.com/news/world-europe-66609678> [dostęp: 26 I 2024].

Putin Moves to Seize Control of Wagner's Mercenary Empire, Bloomberg, 31 VIII 2023 r., <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-08-31/russia-moves-to-seize-control-of-wagner-empire-after-yevgeny-prigozhin-s-death#xj4y7vzkg> [dostęp: 31 VIII 2023].

Putin says Wagner Group doesn't legally exist, Meduza, 14 VII 2023 r., <https://meduza.io/en/news/2023/07/14/putin-says-wagner-group-no-longer-legally-exists> [dostęp: 14 VII 2023].

Rana M., *Volodymyr Zelensky: Russian mercenaries ordered to kill Ukraine's president*, The Times, 28 II 2022 r., <https://www.thetimes.co.uk/article/volodymyr-zelensky-russian-mercenaries-ordered-to-kill-ukraine-president-cvcksh79d> [dostęp: 19 I 2024].

Russia says genetic tests confirm Prigozhin died in plane crash, Reuters, 27 VIII 2023 r., <https://www.reuters.com/world/europe/russias-investigators-confirm-wagner-mercenary-chief-prigozhin-died-plane-crash-2023-08-27/> [dostęp: 27 VIII 2023].

Russia sentences former separatist commander and pro-war blogger Igor Strelkov to four years in prison, Meduza, 25 I 2024 r., <https://meduza.io/en/news/2024/01/25/russia-sentences-former-separatist-commander-and-pro-war-blogger-igor-strelkov-to-four-years-in-prison> [dostęp: 25 I 2024].

Russia's Prigozhin posts first video since mutiny, hints he is in Africa, Reuters, 22 VIII 2023 r., <https://www.reuters.com/world/africa/russias-prigozhin-posts-first-video-since-mutiny-hints-hes-africa-2023-08-21/> [dostęp: 22 VIII 2023].

Sari A., *Hybrid CoE Paper 17: Instrumentalized migration and the Belarus crisis: Strategies of legal coercion*, Hybrid CoE, 25 IV 2023 r., <https://www.hybridcoe.fi/publications/hybrid-coe-paper-17-instrumentalized-migration-and-the-belarus-crisis-strategies-of-legal-coercion/> [dostęp: 25 IV 2023].

Satellite Images Show Wagner Camp In Belarus Being Dismantled, Radio Free Europe/Radio Liberty, 24 VIII 2023 r., <https://www.rferl.org/a/belarus-satellite-images-wagner-camp-dismantled/32563104.html> [dostęp: 24 VIII 2023].

Schwartz M., *Top Secret Russian Unit Seeks to Destabilize Europe*, The New York Times, 8 X 2019 r., <https://www.nytimes.com/2019/10/08/world/europe/unit-29155-russia-gru.html> [dostęp: 8 X 2019].

Serwat L., Nsaibia H., Gurcov N., *Moving Out of the Shadows: Shifts in Wagner Group Operations Around the World*, The Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED), 2 VIII 2023 r., <https://acleddata.com/2023/08/02/moving-out-of-the-shadows-shifts-in-wagner-group-operations-around-the-world/#exec> [dostęp: 2 VIII 2023].

Sprawa Prigożyna a tuszowanie słabości Rosji i rys na jej wizerunku militarnej potęgi, EUvsDisinfo, 29 VI 2023 r., <https://euvsdisinfo.eu/pl/sprawa-prigozyna-a-tuszowanie-slabosci-rosji-i-rys-na-jej-wizerunku-militarnej-potegi/> [dostęp: 29 VI 2023].

Sanyard J., Vircoulon T., Rademeyer J., *The Grey Zone: Russia's military, mercenary and criminal engagement in Africa*, Global Initiative Against Transnational Organized Crime, 16 II 2023 r., <https://globalinitiative.net/analysis/russia-in-africa/> [dostęp: 16 II 2023].

State Duma passes bill allowing Russia's National Guard troops to use heavy military equipment, Meduza, 19 VII 2023 r., <https://meduza.io/en/news/2023/07/19/state-duma-passes-bill-allowing-russia-s-national-guard-troops-to-use-heavy-military-equipment> [dostęp: 19 VII 2023].

Stepanenko K., *The Kremlin's Pyrrhic Victory in Bakhmut: A Retrospective on the Battle for Bakhmut*, Institute for the Study of War, 24 V 2023 r., <https://www.understandingwar.org/backgrounder/kremlin%E2%80%99s-pyrrhic-victory-bakhmut-retrospective-battle-bakhmut> [dostęp: 24 V 2023].

Stepanenko K. i in., *Russian offensive campaign assessment, January 16, 2023*, Institute for the Study of War, 16 I 2023 r., <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-january-16-2023> [dostęp: 19 I 2024].

Stognei A., Seddon M., *Yevgeny Prigozhin's 'toxic' media empire left in Kremlin limbo*, Financial Times, 14 VII 2023 r., <https://www.ft.com/content/723a967f-213b-45b4-8ca6-792aa8e-10ba0?shareType=nongift> [dostęp: 14 VII 2023].

Stronski P., *Implausible Deniability: Russia's Private Military Companies*, Carnegie Endowment for International Peace, 2 VI 2020 r., <https://carnegieendowment.org/2020/06/02/implausible-deniability-russia-sprivate-military-companies-pub-81954> [dostęp: 2 VI 2020].

Sukhankin S., *Russia's New PMC Patriot: The Kremlin's Bid for a Greater Role in Africa?*, The Jamestown Foundation, 1 VIII 2018 r., <https://jamestown.org/program/russias-new-pmc-patriot-the-kremlins-bid-for-a-greater-role-in-africa/> [dostęp: 12 V 2023].

Troianovski i in., *After Prigozhin's Death, a High-Stakes Scramble for His Empire*, The New York Times, 8 IX 2023 r., <https://www.nytimes.com/2023/09/08/world/europe/prigozhin-wagner-russia-africa.html> [dostęp: 8 IX 2023].

Wagner Group reportedly hands over military equipment and ammunition to Russia's Defense Ministry, Meduza, 12 VII 2023 r., <https://meduza.io/en/news/2023/07/12/wagner-group-reportedly-hands-over-military-equipment-and-ammunition-to-russia-s-defense-ministry> [dostęp: 12 VII 2023].

Wagner's second-in-command Troshev sided against Prigozhin during the coup – report, The New Voice Ukraine, 18 VII 2023 r., <https://news.yahoo.com/wagner-second-command-troshev-sided-015200321.html> [dostęp: 18 VII 2023].

Walker S., Beaumont P., Sabbagh D., *Head of Russia's Wagner group says his troops have taken control of Soledar*, The Guardian, 11 I 2023 r., <https://www.theguardian.com/world/2023/jan/10/head-of-wagner-group-says-his-troops-have-taken-control-of-soledar> [dostęp: 1 I 2024].

'We don't need heroes who marched on Moscow': Kremlin and FSB decided to bury Yevgeny Prigozhin secretly, without military honors, Meduza, 30 VIII 2023 r., <https://meduza.io/en/news/2023/08/30/we-don-t-need-heroes-who-marched-on-moscow-kremlin-and-fsb-decided-to-bury-yevgeny-prigozhin-secretly-without-military-honors> [dostęp: 30 VIII 2023].

Weiss M., *Russia's Spies Say Putin Faces More Coups*, The Insider, 20 VII 2023 r., <https://theins.ru/en/politics/263596> [dostęp: 20 VII 2023].

Weiss M., Vaux P., *The Company You Keep: Yevgeny Prigozhin's Influence Operations in Africa*, Free Russia Foundation, Washington 2020, <https://www.4freerussia.org/wp-content/uploads/sites/3/2020/09/The-Company-You-Keep-Yevgeny-Prigozhins-Influence-Operations-in-Africa.pdf> [dostęp: 16 II 2023].

'Welcome to hell' Prigozhin reappears in Belarus, rallying Wagner Group mercenaries for future work in Africa (but not yet in Ukraine), Meduza, 19 VII 2023 r., <https://meduza.io/en/feature/2023/07/19/welcome-to-hell> [dostęp: 19 VII 2023].

Yevgeny Prigozhin reportedly dissolving Patriot Media Group, home of his 'troll factory', Meduza, 30 VI 2023 r., <https://meduza.io/en/news/2023/06/30/prigozhin-reportedly-dissolving-patriot-media-group-home-of-his-troll-factory> [dostęp: 30 VI 2023].

Yongo J., *Central African Republic says Wagner troop movement is rotation not departure*, Reuters, 8 VII 2023 r., <https://www.reuters.com/world/africa/central-african-republic-says-wagner-troop-movement-is-rotation-not-departure-2023-07-08/> [dostęp: 8 VII 2023].

Żochowski P., *Rosja i Białoruś oskarżają Polskę o plany agresji*, OSW, 24 VII 2023 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-07-24/rosja-i-bialorus-oskarzaja-polske-o-plany-agresji> [dostęp: 24 VII 2023].

Rosyjskie i ukraińskie źródła internetowe

В „Ахмате” рассказали о массовом пополнении из экс-бойцов „Вагнера”, РИА Новости, 28 X 2023 r., <https://ria.ru/20231028/akhmat-1905834455.html> [dostęp: 28 X 2023].

Вагнерівці продовжують прибувати у білорусь, Центр Національного спротиву, 22 VII 2023 r., <https://sprotyv.mod.gov.ua/vagnerivtsi-prodovzhuyut-prybuvaty-u-bilorus/> [dostęp: 22 VII 2023].

Вагнерівці, які підписали контракт з білоруською ПВК, відправляють в Африку, Центр Національного спротиву, 12 IX 2023 r., <https://sprotyv.mod.gov.ua/vagnerivtsi-yaki-pidpysaly-kontrakt-z-biloruskoyu-pvk-vidpravlyayut-v-afryku/> [dostęp: 12 IX 2023].

В Білорусі лишилось менше 1000 терористів з «пвк «вагнер», Центр Національного спротиву, 18 IX 2023 r., <https://sprotyv.mod.gov.ua/v-bilorusi-lyshylos-menshe-1000-terorystiv-z-pvk-vagner/> [dostęp: 18 IX 2023].

В кафе Петербурга на «творческом вечере» «военкора» Владлена Татарского (у него полмиллиона подписчиков в телеграме) произошёл взрыв. Блогер погиб, Meduza, 2 IV 2023 r., <https://meduza.io/feature/2023/04/02/v-peterburge-v-kafe-evgeniya-prigozhina-proizoshel-vzryv-vo-vremya-tvorcheskogo-vechera-voenkora-vladlena-tatarskogo-po-predvaritelnyim-dannym-on-pogib> [dostęp: 2 IV 2023].

В Москве усилили меры безопасности, Тасс, 23 VII 2023 r., <https://tass.ru/proisshestviya/18103225> [dostęp: 23 VII 2023].

В Ростове-на-Дону рядом со штабом ЮВО выставили посты, Тасс, 23 VII 2023 r., <https://tass.ru/bezopasnost/18103205> [dostęp: 23 VII 2023].

Вручение генеральских погон высшему офицерскому составу, Президент Республики Беларусь, 27 VII 2023 r., <https://president.gov.by/ru/events/vruchenie-pogon-vysshemu-officerskomu-sostavu> [dostęp: 27 VII 2023].

Встреча с Юнус-Бекон Евкуровым и Андреем Трошевым, Kremlin.ru, 29 IX 2023 r., <https://kremlin.ru/events/president/news/72391> [dostęp: 29 IX 2023].

Генерал Суrowикин возглавил координационный комитет СНГ по вопросам ПВО *Подробнее*, EurAsia Daily, 10 X 2023 r., <https://easaily.com/ru/news/2023/09/10/general-surovikin-vozglavil-koordinacionnyu-komitet-sng-po-voprosam-pvo> [dostęp: 10 X 2023].

Грубо говоря, мы начали войну Как отправка ЧВК Вагнера на фронт помогла Пригожину наладить отношения с Путиным – и что такое «собянинский полк». Расследование «Медузы» о наемниках на войне в Украине, Meduza, 13 VII 2022 r., <https://meduza.io/feature/2022/07/13/grubo-govorya-my-nachali-voynu> [dostęp: 13 VII 2022].

Дурова Д., В России уже нашли нового министра обороны для Пригожина: в сети назвали имя, Oboz.ua, 25 VI 2023 r., <https://news.obozrevatel.com/russia/v-rossii-uzhe-nashli-novogo-ministra-oboronyi-dlya-prigozhina-v-seti-nazvali-imya.htm> [dostęp: 25 VI 2023].

Евгений Пригожин зарегистрировал компанию в Осиповичском районе, Reformation, 22 VII 2023 r., <https://reform-by.cdn.ampproject.org/c/s/reform.by/evgenij-prigozhin-zaregistroval-kompaniju-v-osipovichskom-rajone/amp> [dostęp: 22 VII 2023].

Жаба и Минобороны. Как поссорились Евгений Викторович с Сергеем Кужугетовичем, The Insider, 12 V 2023 r., <https://theins.ru/politika/261683> [dostęp: 12 V 2023].

Запомнившиеся события августа, смерть Пригожина, Левада-Центр, 1 IX 2023 r., <https://www.levada.ru/2023/09/01/zapomnivshiesya-sobytiya-avgusta-smert-prigozhina/> [dostęp: 1 IX 2023].

Источник: врио главкома ВКС назначили генерала Афзалова, Риа Новости, 23 VIII 2023 r., <https://ria.ru/20230823/afzalova-1891645152.html> [dostęp: 23 VIII 2023].

Картаполов заявил об окончательном расформировании ЧВК «Вагнер», РБК, 2 XI 2023 r., <https://www.rbc.ru/politics/02/11/2023/6543d4389a794741e8fa258e> [dostęp: 3 XI 2023].

Кто такой Сергей «Пионер» – глава «Вагнера» в Беларуси? Источник, Reformation, 19 VII 2023 r., <https://reform.by/kto-takoj-sergej-pioner-glava-vagnera-belarusi> [dostęp: 19 VII 2023].

Наемники ЧВК Вагнера объявили, что закрывают свою главную базу в краснодарском Молькино, Meduza, 17 VII 2023 r., <https://meduza.io/news/2023/07/17/naemniki-chvk-vagnera-ob-yavili-chto-zakryvayut-svoyu-glavnuyu-bazu-v-krasnodarskom-molkino> [dostęp: 17 VII 2023].

Обращение к гражданам России, Kremlin.ru, 24 VI 2023 r., <https://web.archive.org/web/20230628083145/https://kremlin.ru/events/president/news/71496> [dostęp: 24 VI 2023].

Песков опроверг утверждения о причастности Кремля к крушению самолета Пригожина, Интерфакс, 25 VIII 2023 r., <https://www.interfax.ru/russia/917796> [dostęp: 25 VIII 2023].

Песков подтвердил встречу Путина с Пригожиным и командирами «Вагнера» 29 июня, Интерфакс, 10 VII 2023 r., <https://www.interfax.ru/russia/910904> [dostęp: 10 VII 2023].

Против двоих боевиков ЧВК «Вагнер» в разных регионах России возбудили дела об изнасиловании 13-летних девочек, Важные истории, 30 VIII 2023 r., <https://storage.googleapis.com/istories/news/2023/08/30/protiv-dvoikh-boevikov-chvk-vagner-v-raznykh-regionakh-rossii-vozbudili-dela-ob-iznasilovanii-13-letnikh-devochek/index.html> [dostęp: 30 VIII 2023].

Прошлое и будущее Пригожина. Как владелец ЧВК «Вагнер» создал свою армию – и что будет делать после мятежа, Досье, 6 VII 2023 r., <https://dossier.center/wagner-fall/> [dostęp: 6 VII 2023].

Путин поздравил российских военных с освобождением Артемовска, Тасс, 20 V 2023 r., <https://tass.ru/politika/17804025> [dostęp: 19 I 2024].

Солопов М., Силловые ведомства прорабатывают вопрос о переподчинении полицейского спецназа «Гром» Росгвардии, Ведомости, 4 VII 2023 r., <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2023/07/04/983567-vedomstva-prorabativayut-vopros-o-perepodchinenii-politseiskogo-spetsnaza-rosgvardii> [dostęp: 4 VII 2023].

Степура А., Колишні бійці «Вагнера» справді перебувають на Бахмутському напрямку, це психологічна операція, Суспільне Новини, 27 IX 2023 r., <https://suspilne.media/581703-kolisni-bijci-vagnera-spravdi-perebuvaют-na-bahmutському-napramku-ce-psiho-logicna-operacia-evlas/> [dostęp: 27 IX 2023].

ЧВК «Вагнер» предложила бойцам найти другую работу из-за конкуренции с Минобороны и Росгвардией в Африке и на Ближнем Востоке, Важные истории, 30 VIII 2023 r., <https://storage.googleapis.com/istories/news/2023/08/30/chvk-vagner-predlozhila-boitsam-naiti-druguyu-rabotu-iz-za-konkurentsii-s-minoboroni-i-rosgvardiei-v-afrike-i-na-blizhnem-vostoке/index.html> [dostęp: 30 VIII 2023].

Akty prawne

Konwencje o ochronie ofiar wojny, podpisane w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 roku (DzU z 1956 r. nr 38 poz. 171).

Protokoły dodatkowe do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) oraz dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II), sporządzone w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r. (DzU z 1992 r. nr 41 poz. 175).

Dr Filip Bryjka

Politolog i doktor nauk społecznych w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie. Adiunkt w Instytucie Studiów Politycznych PAN i analityk w Polskim Instytucie Spraw Międzynarodowych w Warszawie. Specjalizuje się w problematyce zagrożeń hybrydowych, zwłaszcza rosyjskiej dezinformacji i grupach paramilitarnych. Absolwent nauk politycznych na Uniwersytecie Wrocławskim i bezpieczeństwa narodowego w Akademii Sztuki Wojennej. Uczestnik międzynarodowych projektów badawczych poświęconych przeciwdziałaniu dezinformacji sfinansowanych z grantów Kwatery Głównej NATO i Unii Europejskiej.

Kontakt: bryjka@pism.pl